

З О Р А

Л И С Т

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

АЛЕКСА ШАНТИЋ И ЈОВАН А. ДУЧИЋ.

Год. III.

У МОСТАРУ, 1. СЕПТЕМБРА 1898.

Бр. 9.

* * *
а погледом угашеним
И прекрштеним рукама,
На мртвачком одру свом
Лежао сам међ вама.

Ви сте моје бледо лице
Росним венцем обвили,
И о мојим боловима
Са уздахом зборили.

Ја сам слуш'о речи ваше
С њиним слатким отровом,
И горко сам насмеј'о се
Под мртвачким покровом...*)

† Војислав.

ИЗ ДАЛЕКА СВИЈЕТА

Нестане л' ми трага, гласа
Подалеко од домаје,
Преживи ме, пјесмо моја,
У теби ми жар остаје!

А ти, жару, спој се брзо
С жаром моје српске браће, —
Тад ми пеп'о, ма гдје био,
Блажен биће, мироваће.

А кад Српство срећно буде
Нек бар ко год кликне живо:
То је оно, што је неки
Заборављен пјесник снив'о.

Аливерић Тузлак.

*) Ово је пошљедња — лабудова пјесма — нашег непрежаљеног младог пјесника † Војислава Ј. Илића. Спјевана је 30. октобра 1893. на Зибевчу на карантину, гдје је пјесник прележао 11 дана кад се враћао из Скопља у Биоград. Што смо могли доћи до ње, веома смо обвезани свом пријатељу, проф. Милораду Павловићу, књижевнику у Биограду, у кога се налази још велики број нештампаних радова Војислављевих, који ће се, док се сви приберу, дати сви у штампу као треће издање и цјелокупна појезија младог и прерано преминулог пјесника. Овом приликом сазнали смо да је пок. Војислав оставио за собом неочекивано много својих дивних пјесамa, и драго нам је што можемо јавити да ће, помоћу неколицине биоградских поштовалаца покојникових, неколико српских Мецена, изићи та књига у таком издању, које ће се и с техничке стране моћи да мјери са најелегантнијим европским издањима.

ЛЕОПАРДИ

— поводом стогодишњице му*) —

— Марко Цар —

Један од највећих пјесника овога вијека, Хенрик Хајне, говорећи о свом великом савременнику Бајрону, рече једном о овоме великом Енглезу највише завиди на његовом витешком страдању, и да би прегорио све веселе дане свога живота за једну циглу годину Бајроновијех мука.

Па ипак пјесник *Лазаруса* није у том погледу имао шта да завиди пјеснику *Тасових нарицања*. Оба су, додуше, испили до талоба горку чашу самртног живота; али уз оштро трње, које им је на путу расло, те о које се понекад љуто окрвавише, цвале су често и питоме руже, које су ти пјесници — треба признати — немилице брали. Љубав, која је јамачно на земљи највише благо, може кашто да постане и грозна мука; њене болове осјећају особито изабране душе, деликатне природе, људи који ову божанствену страст не сматрају само као органски чин, него — можда још више — и као ствар осјећајну. Али су ти болови благотворни, и сузе, што их заљубљени пјесници лију, могу кашто да се преобрате у драгоцену бисер. Сјетимо се само Мисетовијех *Ноху* и Хајнеова *Иншермеца*. Љубав, као најблагороднији и најчвршћи од људскијех афеката, има ту чаробну силу, да се писцу, пје-

снику, па чак и филозофу, који ју је *болно* искусио, раствори као неки други, унутрашњи вид, а његова се машта насели сликама и фантазијама, за које обични људи никако и не знају.

Припазимо ли добро, у свијем књигама, које су људски род највећма одушевиле и његову пажњу на се привукле, назрећемо увијек благи утицај женске руке; она је у њих унијела млаз вјечите младости, онај топли дах страсти, који нас неминовно потреса и писца овјенчава ореолом интимности, подајући његовијем концепцијама ону чистоту замишљаја, а његову стилу ону аристократску отмјеност израза, која мора да нађе свагда жива и пријатна одјека у успоменама, у жељама и у заносима читаочевијем.

Ово што ћу сада рећи није никаква новост, и за то би се, ваљда, у каквом зборнику афоризама нашла и згодна цитација; али тек ја мислим да човјек, који је страсно љубио, неће никада постати писац или пјесник „академски“.

* * *

Еле, ако је икад било пјесника, који је по свој интимној нарави правио живу антитезу, живи контраст са академскијем пјесништвом, то је био Јаков Леопарди. За њега би се могло

*) Прва 100-годишњица пјесникова рођења прослављена је ове године у цијелој Италији. Скоро читавијех шест мјесеци држана су широм „дијелог полуострва“ предавања и издаване штампом сваковрсне публикације у славу великога пјесника. Свеопћа пошта постигла је вршак 29-ог јунија — дана Леопардијева рођења — кад је варошица Реканати свечано прославила успомену свога бесмртног сина. Тога се дана у пјесниковом завичају нађоше три одлична духа, понос и дика савремене Италије: пјесник *Кардучи*, скулптор *Монтеверде* и музичар *Маскани*. Први је слављенику оплео вијенац у прекрасној бесједи, други је обесмртио у урамору његово тужно и мисаоно лице, а трећи компоновао и собом дириговао *Леопардијеву симфонију*, која се тога дана одсвирала у позоришту. Слава у опште, и оваки завршетак њен, испадоме у свему достојни народа, из којег је велики пјесник поникао и којему је својим генијем на дику служио.

рећи, да нико није био у већој мјери пјесник. И тијем не кажем да није било вишијех пјесника; хоћу просто да речем, е је он своје дивне стихове највише прожео оним божанственим „je ne sais quoi“, што сачињава праву поезију. У његовијем ћеш пјесмама наћи, при највећој јасноћи и концизности у изразу, оно нешто неодређено, недомашно у мислима, што је пјесми најчаровнија зачина: ону тајанствену силу, која говори непосредно срцу и буди у нама читав рој милих и топлих утисака, а да не знамо ни сами како, ни зашто. Читајући његове најљепше оде, на примјер *Силвију* или *Успомене*, нас не заносе и не потресају толико мисли и морална садржина у њима, колико нас заноси и потреса она мистеријозна сила, којом су прожете, и која нас узноси, високо, високо, у недогледне предјеле снова и фантазија. Па чак и онда, када пјесник на нас тужно утиче својим јадом без пребола — а то је утисак најживљи и најобичнији, што нам га остављају Леопардијеве пјесме — чак и онда осјећамо да тај утисак не стварају толико пјесникове мисли, колико она тешка, љута сјета, која се провлачи кроза сву његову пјеванију, па нам се пење на душу, те нас дира и потреса, као најтужнија музика.

Јер ако је Леопарди био пјесник људске биједи у опште, он је још већма био пјесник — трагични пјесник — несрећне љубави. Пламене маште а осјетљиве природе, као што бјеше, он је имао услове за појимање и обожавање женске лепоте, и с тога је љубав у њега морала бити, не пламен који загријева, него ватра која ништи. На жалост, не бијаше суђено да овај велики пјесник упозна слађане радости срећне љубави: болестан и грбав, чезнуо

је утаман за оним женским осмијехом, у којему Бајрон назираше најљепши одсијев земаљске славе.

Замислите само горку судбину овога великог духа: најблагородније срце и најгордији ум у тијелу слабуњаву и за око врло непријатну. Ако су љубавни окови често пута били тешки и оним великим људима, које женске главе не могоше да схвате, ал' им опет својијем дражима засладише живот; како је тек морало бити Леопардију, којему никаква женска глава не одврати осмијехом на осмијех, и који никад не знаде што је женски пољубац!

* * *

Од непунујех осамнајест година заљубљује се пјесник у једну своју родицу, којој једва могаде да згледа умиљатог лица, јер је скоро нестане из његове околине. Кашње се његови погледи сукобише са гаравијем очима једне цуре из простога народа, Терезе Фаторини, која умрије — њежан пупољак — у цвијету живота, не оставивши бојажљивом момчету времена ни да јој изјави своју љубав. То је она убава „Нерина“, коју је пјесник обесмртио у својој чувеној пјесми *Le Ricordanze* (Успомене), те коју називље „својим вјечитим уздисајем.“ Љубав је за овог несретног човјека била жива потреба; он је морао љубити, па је заиста и љубио. У зрелијим годинама својим ступа у пријатељски одношај са једном љепотицом из Болоње, списатељком и пјеснакињом, која га најприје дражи и обмањује, па једног лијепог дана изјављује ојађеном удварачу да су јој његове посјете досадне. Онда се он утјече прошлости, сјећа се своје Нерине, преминуле у прољећу живота, оног њежног чеда, која га бар није презирала, ако га није воље-

ла. И пјесник се зариче да ће да раскрсти за навијек са својим снови-
вима о љубави. Али су те иројичке
накане кратка вијека! Скоро ће он
у једном пријатељском писму опет
ускликнути: „Не треба ни части,
ни славе, ни сличнијех ствари, али
треба љубави . . .“ Слатка нада, да
ће га једно женско створење најзад
схватити, не може да га остави. Три-
десета је година већ прошла, здравље
је његово порушено, али је срце
увијек младо.

И ево се на хоризонту његова
живота јавља нова напасница: Фани
Тарђони-Тоцети, пошљедна муза не-
вољног пјесника, с којом се Лео-
парди упознаје г. 1830. у Фиоренцији.
Пламен, који се пјесника дохватио,
прожиже љуто: откако је ту жен-
скињу угледао, мисао о њој царује
у његовом срцу. Али ни та несрећ-
ница није кадра да га схвати и ње-
говијем пријатељством своју ситну
душу облагороди. Док га пријазно
дочекује у кући, користећи се ње-
говијем познанством као прибира-
чица автографâ, она га (Бог да јој
прости!) у ужем пријатељском кругу
исмијава и називље „својим грбавком“.
Несрећник за то не зна, и пише
својој немилостивој јараници заносна
писма, док му један пријатељ не скине
копрену с очију, те га опомене да
се и та жена, као год и остале,
с њиме руга . . .

Онда пропада, као што сам пје-
сник пјева, пошљедња обмана. Не
само нада, но и сама жеља нових
„милих варака“ гаси се у срцу ње-
гову. Ништа му се не чини достојно
његовијех трепета и уздисаја. Живот
је — вели суморни пјевац — горак
и досадан, а свијет је сушто блато:

„Or poserai per sempre,
Stanco mio cor. Però l'inganno estremo,
Ch' eterno io mi credei. Però. Ben sento,

In noi di cari inganni,
Non che la speme, il desiderio è spento.
Posa per sempre. Assai
Palpitasti. Non val cosa nessuna
I moti tuoi, nè di sospiri è degna
La terra. Amaro e noia
La vita, altro mai nulla; e fango è il mondo.“

Но, пјесник се већ примакао ждри-
јелу вјечне правде. У 39-ој години
свога живота склониће се он под
милосрдо крило оне „убаве смрти“,
коју бијаше у својим стиховима опје-
вао као једини мелем за земаљске
невоље.

* * *

Дубока оригиналност Леопарди-
јева песимизма састоји се у томе,
што га он није исповиједао онако
бесавјесно, тек да да одушка часови-
тој пјесничкој сјети или зловољи, него
је у њега песимистички поглед на
свијет сведен на филозофски систем.

Ову је примједбу зналачки образ-
ложио Павле Бурже у својој књизи
Sensations d' Italie, и она је потпуно
основана. Оно што сузној поезији
Леопардијевој величанствен карактер
даје, то је управо контраст између
његове јасне свијести о свему, што
је лијепо, честито и обзира вриједно
у животу, и горкога искуства немиле
стварности. Из тога се контраста
рађа љута унутрашња борба, стра-
шни сукоб између пјесниковијех иде-
ала и осјећаја сопственијех мана и
сопствене немоћи. Он је песимиста;
али у његову песимизму, ма да га
је свео у систему, нема оне филозоф-
ске спокојности, оне научничке рав-
нодушности, с које се, примјера ради,
одликује Шопенхауер; кроз његове
се афоризме провлачи увијек нека
немирна чежња, угушени вапај чо-
вјека, који зна да недужно страда.

Тако је поникла пјесма *Силвији*
и стихови посвећени Нерини; тако
је поникла пјесничка прича *Консалво*.

Тако се је у Леопардија образовао појам о жени и о љубави; љубав у својој суштини трагична, и која показује ону исту дјевичанску чистоту која је својствена тузи.

Павле Буржè, вртећи се по празној пјесниковој кући у Реканату, гледао је у својој машти сјетне јунакиње Леопардијеве поезије: гледао је, вели, њега истога, размишљајући о њима. И из његовијех се уста отеше топле ријечи пијетета за несрећног љубазника и искрен поклич дивљења за пјесника љубави. И, доиста, ко хоће да овога пјесника-мученика до краја схвати, треба да га замисли какав бјеше у истини: невољно створење, саломљено болешћу и патњама, а којему је у грудима пламтио дух украшен свима онијем врлинама, што их Природа бијаше ускратила тијелу његову; човјек до

највише мјере осјетљив и бистар, који потпуно схвата замашај своје несреће, те који у цвијету живота лежи срушен као „оборено дрво, које осјећа и пати“. И онда се тек човјек може да домисли, како је он морао себи представљати и осјећати ову љубавну страст, која га је толико морила: страст, коју бисмо, посматрајући је у његовијем стиховима, радије него ли љубављу, назвали бдном чежњом за живо жељкованом, ама ужасно далеком срећом. Љубавне, као и све остале пјесме Леопардијеве, носе на себи печат најизраженије *хуманости*; нечега, што би се, у неку руку, могло назвати болешљивим, морбозним, но које је тако живо, тако истинито, тако човјечно!

Ето са шта ми са тијем пјесмама толико симпатишемо, ето са шта нас оне нагонне да плачемо и да размишљамо.

ИЗ ТОМЕ МУРА

После битке

Добитник у ноћ скри се сав.
Гле брег, где сјаки муње зрак,
Ту паде славно љути лав
Бив с врагом бој неједнак.

И умр'о наđ, што вођ му би.
Груди му цепа сињи јад,
Што битку, јунак, изгуби,
И још му ост'о само наđ.

Слободе мину лепи сан,
Младости жарке смагну цвет,
Сад чекају да сване дан
Крај сјаја му да виде мрет'.

Јест свет, где сја слободе чар,
Где њу не скврни поган кив.
Кад нуди *смрт* тај свет на дар
Ко онда роб да буде *жив*.

Сети се, Ирска, сети...

Сети се, Ирска, дана, кад
Блеснуше оштре хорде
Бораца храбрих ти, и тад
Туђинске прогнаше хорде;

Кад пред јунаци краљ твој сам
Поносни стег је вио,
Зелени т' није алем кам,
Крас туђој круни био.

И рибар, кад га мори јад,
По мору снови се гали.
Он древне куле види тад
И како шуме вали.

И спомен тако кад-кад нек
Пробије вале дневне,
Занесен нек му текне тек
К делима славе древне.

Илија Белеслијин.

СИГУРАН ЛЕК

— Јанко М. Веселиновић. —

Еј, мучицу му љуту? Што ли ти више данас нема онакових попова! Оно има и данас међу њима и добрих, и ваљаних, али нема онаких, као што беше покојни поп Живко из Б. . . .

То је био човек . . . људина ка гром, па личит, куд му око погледа онамо и заповеда. Зар мислиш да је смело бити некога да га не послуша? . . . Не дао Бог, о томе нико није смео ни сањати, нити се смео правити оглушке кад он заповеди!

То такав као човек; а као поп . . . о томе ти ја не умем много казати. Знам само толико да, кад запева, а мене само пролазе жмарци. Неко божанство овлада мноме, па би се заплакао на грешну земљу и људе. Знаш ли ти кад он у очи Великог Петка стане на двери па почне читати Јеванђеље да ми заборавимо све. Погледам старе људе а они плачу. Е, де, мајчин сине, чик да и сам не проплачеш!

У нашу цркву онда је долазило неколико попова. И поп Живко није био наш поп, он је само служио у нашој цркви.

Једне недеље дође ти он са новим учитељем из Б. . . . Учитељ млад човек, леп као девојка. На њему се бели оно варошко руво као кошуља.

Стадоше кола поп Живкова у црквеној порти. Црквењак Марко притрчи те прихвати коња, а они сиђоше с кола.

— Е, ево вам мога новог учитеља! — рече поп Живко пришавши оним другим поповима.

Они се лепо поздравише с учитељем а приђоше и неки старији људи.

— А одакле је уча? — пита поп Стојан.

— Ја сам, знате, отуда из Фрушке.

— Па јеси ли у манастиру учио књигу.

— Нисам. Ја сам учио школу.

— Хм, хм! Е лепо, лепо! Да си жив и здрав! — рекоше они други попови.

— А умеш ли певати? — пита поп Стојан.

— Ево господина пароха нека каже! — рече учитељ показавши поп Живка.

— А . . . данас ћемо слушати лепу песму у цркви! — рече поп Живко и стаде задовољно трљати руке. — Знаш ли што је фрушкогорска песма?

И заиста! Памет нам стаде! . . . Поп Живко стао за десну певницу а нови уча за леву, па не можеш да се наслушаш. Не знаш ко од кога боље пева. Поп Стојан служи па плаче.

Одстојасмо службу изидосмо пред цркву и ту сачекасмо попове и новог учу. О није да га гледају, него би га од милоште у недрима носили.

И ми се придружисмо и познасмо с новим учитељем. Сладак неки човечић, па слатко разговара, па умиљат као јагње. Име му Јован, али га, вели, зову Јоца.

Па се расприча. Причао нам је о манастирима, о ђивоту и светињи српској, цару Лазару у Раваници. Прича како је небројено пута целивао светињу. Ми стали па само гледамо.

Поп стојан се раздрагао.

— Деде — вели — синак, отпевај ми једно „Преславнаја“!

А он викну . . . Чини ти се да је сваки Божји створ застао да чује лепу песму . . .

— Алал ти млеко српско! — веле попови.

— Да ти се — Бог д'о — мајка отројчила! Вели чича Симеун.

Благосиља, море, народ учитеља, као да је задужбину подигао.

Ручасмо ту заједнички. И задржасмо се. Учитељ је певао, и попови су певали. Ама као на слави црквеној!... Ако се икад уживало — ту смо уживали.

На послетку дигосе се попови, дигосмо се и ми. Ижљубисмо се лепо сви као браћа. Црквењак Марко притерао поп Живкова кола, а онај пусти кеша попов стао поносито, дигао главу, раширио ноздрве да обе песнице можеш турити, па вришти и копа ногама.

— Мируј, кеша! — викну поп Живко и потапша га по сапима. Па се прекрсти, дохвати дизгине и хитро као момчић пропе се у кола.

— Хајде, учо, седај!

Уча се још здравио с нама.

— Ево, господин попо, сад!

Па приђе, метну ногу на рукуницу и пропе се.

Али коњ му не даде честито ни сести него се пропе и трже кола. Учитељ се умал' не изврте...

Сад шта му би — не знам! Ваљда од стида или се збиља наљутио — тек ти цикну:

— ти свеца коњског!

Као да нам неко свима опали шамар. Поп Живко га погледа, а поглед му помркну.

— Шта велиш?

— му свеца коњског!

Поп трже канџију испод себе па ошину кешу, који пропачки изиде из порте. Ми остасмо као осрамоћени, нико не рече ни речи, него се ћутећи разиђосмо...

Али колико беше нама криво — два пут беше кривље попу Живку. Та он је о њему говорио као да је с неба

сишао. Па сад... ето, опсова чово, страшну псовку, као да је Турчин!...

Криво попу да се убије. Тукао је оно јадно живинче као да је оно криво. Учитељ заподеваше разговор ама узалудно.

Јурили су тако до саме „Жураве“ (речица). Кад бише на Журави, мост покварен. Поп натера коња на воду.

Журава је велика вода само кад су поплаве, а онако је бара страшно глибовита.

Поп натера кешу на воду и, кад точкови западоше у блато до главчина, он викну:

— Стој, кеша!

Поп се окрете учитељу!

— Доле! — рече али тако заповеднички да учитељ не знаде ни сам како, али послуша не прословивши ни речи.

Поп викну на коња те извуче кола из каље. Онда устави и с неким задовољством гледаше како учитељ у оном белом оделу гаца кроз бару. Кад је изишао из баре рече му.

— Чујеш, учитељу! Ово би за оно „свеца коњског.“ Ако те још кад год чујем да шта опсујеш, онда знај, ова је казна благослов! Кад се будеш одучио доћи, па не само да ће те мој кеша вући, него ћу те сам на својим леђима носити!

Па ошину коња и оде оставивши учитеља онако каљава у сред поља.

*

После месец дана дођоше на поповим колима заједно цркви. Али руку на срце — учитеља не чу нико да псује. У. Б. је живео, оженио се, подгојио пород и умро, али више псовка не изиде из његових уста.

Оно и данас се људи труде да псовку искорене па не бива! Све му треба човек који зна шта хоће. Залуду и зачина кад није начина!

ПРЕКО ГОРА

1.

Преко гора, преко дола,
Лети моја пјесма лака;
Тражи један кутак скромни
Отаџбину див — јунака!

Тражи милу Херцег-Босну!
Мога срца из дубине
Поздрав носи браћи мојој,
Врли поздрав из туђине.

Поздрав носи сунцу јарком,
Са велебне нек' пучине
На мој домак, тужни домак
Топлим зраком нек засине!

2.

Преко гора, преко дола,
Стереш ми се доме мили,
Сав обасут дивним цв'јећем
Твој се предј'о дивни крили.
Ја у св'јету свега нађох —
Цв'јећа, тица и топлоте;
Свега нађох, али никад
Твога чара и красоте!
Свега нађох, али никад
Ја не нађох брата свога,
Гледах сунце, гледах небо —
Ал' не гледах србинскога.

3.

Преко гора, преко дола,
Сјајиш ми се мили доме,
Као дивни алем камен
У млађаном срцу моме!

Твоје горе уздижу се
Небу плавом под облаке;
Јарком сунцу куда хрле
Моје мисли, мисли лаке.

Уздижу се зелен горе,
У свод небу горе кружни,
И чувају спомен давни —
Давор доме — доме тужни!

Цариград 1898.

4.

Преко гора, преко дола,
Испод сунца виш' облака,
Мој прекрасни дивни доме,
Трепти моја мисо лака.

Трепти мисо из туђине
Што је шаље синак јадни,
Да накваси сузом врелом
Љубећи ти камен хладни.

Да накваси свети домак
И огњиште тужног роба;
Који чека, кад ће једном
Старе славе синут' доба!

Авдо Карабеговић.

РАЗОРЕНО ГНИЈЕЗДО

— Приповијетка из Мостара —

— Свет. Ђоровић —

(СВРШЕТАК)

XVII.

Освануло дивно прамаетње јутро. Уранила ласта, па, вијући се изнад башче, цвркуће и извија најљепше пјесме. Красне воћке окитиле се бијелим бехаром, као да је никољски снијег попадао по њима, а читави ројеви ситних пчелица облијећу око њих непрестано зузукајући. Из траве помолили су главе и господарости зумбули и мирисава љубичица, у чијим круницама трепери бисерна капљица росе, исто као суза у плавом оку љепоте дјевојке. Њихов мирис опија те и заноси, као мирис светитељске душе и ти се, међу њима, осјећаш далеко лакши, здравији и расположенији.

Стари Махмут-ага устао је недавно, па, онако необучен, у бијелим танким гаћама и још тањој кошуљи, стао је на пенџер и гледа у башчу. Два дана су прошла, од како му је Ибрахим-бег искао Емину, и он још није могао да се отресе разних мисли, што су му се ројиле у глави. Он је једнако смишљао у себи десет разних планова, како би бега у Мостару зауставио, и од свих десет, ни један му се није чинио подесан.

Па и сада је, гледајући у башчу, кројио у себи баш једанаести план, и очекивао је, кад ће му Емина, по обичају, донијети кахву.

Но он је чекао прилично дуго, а ње никако нема.

— Шта ли јој је? — помисли у себи, — ј'али је преспала, ј'али је хаста...

Чим му дође мисао о хасталуку¹⁾, он одмах скочи и пође њезиној соби...

Кад је дошао до врата, он куцну... Никаква одговора... Он куцну још јаче... И опет ништа. Махмут-аги заигра срце; (а заиграло би му увијек, кад се за нешто плаши)... Он уприје у врата, отвори собу и погледа унутра...

Но тамо не бијаше никога.

— Емина! — викну Махмут-ага, као да не вјерује својим рођеним очима.

Па — никаква одзива...

Махмут-ага прође кроз читаву кућу једнако вичући, па опет ништа. Он као да наслути шта је у ствари, па као сумахнит потрча у башчу.

— Емина! — викну што може јаче, а глас му постао загушљив, храпав и, при том, некако тужан, очајнички.

Па и ту ништа. Неколико врабаца поплашише се и прнуше му изнад главе, а он стајаше као кип, укочен, блијед, избуљених очију и стиснутих шака... У тај мах нити је што знао, ни мислио, као човјек, који се освјешћује након наступа падавице... Једва једном као да се мало прибра и тад јекну и заплака... Сузе су често пута добар лијек против унутрашњег немира и туге, те као да се и Махмут-ага мало боље разабра иза њих.... Но сад бијаше страшнији.... Очи му сијеваху, а вилице играху од раздражености и он, онако обучен, истрча на сокак.

Први човјек, којег је срео, био је Мемеш-ага. Он се зачуди, кад угледа јарана онаквога.

— Шта ти је? — запита. 2

¹⁾ Болест.

— Ништа... Нестало ми Емине;
одговори Махмут-ага љутито.

Мемиш-ага се пљесну рукама.

— Ето! К'о да сам знао!

— Како?

— Нестало је и Ибрахим-бега,

— одговори Мемиш-ага.

Махмут-ага стаде. Овај одговор, наравно, да га није изненадио, али га зато још више распали.

— Крмак! — викну. — То ми је фала, што сам га онако дочекивао.

— Па шта ћеш? — рече Мемиш-ага. — Он је уфатио себи селамет, па ти није фајде, да радиш што било... Најбоље да одеш дома, па да се мало сабереш...

Махмут-ага дубоко уздахну и врати се кући.

А пред подне, кад су дошли неки пријатељи, да га обиђу, затекли су га у башчи... Био је блијед, а очи му поцрвениле, — као да је плакао. Салих-ага и Мемиш-ага почеше одмах да га тјеше и разговарају.

— Тако је то, — рече Салих-ага, — то јој је било у чело записано, кад се родила... Она није крива... Није то како ми хоћемо, већ како Бог даде.

Махмут-ага узви обрвама и погледа га.

— Није тако! — рече. — Она је мене оставила! Дражи јој је био онај домуз од мене... Да Бог да, ни на барјам да не буде мирна с њиме, — Алах версум!

— Не куни! — дочека Мемиш-ага, — не ваља клети своје дите... То је ђунах!...¹⁾

— Она није моје дите! — дочека Махмут-ага још жешће. — Она је влахиња, јер влахиње тако раде... Нећу више ни да чујем за њу... Јок!... Отрешћу је се, к'о да је никад својим очима нисам видио...

¹⁾ Грехота.

И најпошље шта су знали, него ушутитише и Салих-ага и Мемиш-ага. Јер и ако нијесу изговарали, а оно су у себи били тврдо увјерени, да Махмут-ага има право... Због тога нијесу вољни били ни да сједе дуго, него се, наскоро, дигоше и одоше, — а Махмут-ага и даље остаде у соби.

Неко вријеме сједио је замишљен, оборене главе, а тада се диже и хтједе да пође у башчу.

И изишао је из собе, па се упутио басамацима....

Но у тај мах, паде му поглед на Еминину собу.

— Она је ту била!... Она је ту спавала! — као да проговори неки глас из њега.... И он застаде, па погледа у собу.... Срце му и сада заигра и, — као да га неко гурну, — он улезе тамо и поче да разгледа на све стране.... Све је било у своме реду — само Емине нема... Ено и њезиних јастука, пореданих један до другог; ено јој бојали сандука, у које је рухо остављала; а ено јој о чивији њезине јечерме и димија, што их је сваки дан носила! Махмут-ага погледа у њих, па му се учини, као да угледа њезин стас пред собом... Он се дуже није могао задржати, него им прилети, скиде их са чивије, па паде на шиљту љубећи их... Сузе му се и опет отргоше из очију и он грцајући поче набрајати и тепати:

— Ди си ми отишла?.... Што си оставила свог бабу?.... Зар те неко може боље миловат'?.... Ко ће сад са мном бит'?...? Ко ће ме грлит' и љубит'?...? Комели ћу доносит' пешћеше?... Ост'о сам сâм, к'о сухо дрво, без игди икога...

И тако плачући паде му на памет, како је пред својим јаранима проклињао...

— Нисам им'о мозга! — рече...
— Био сам махнит!... Халали ми, јање моје; Бог ти дао селамет и свако добро!

Па још јаче притиште оне димије и поче да се с њима разговара. О башчи више ни мислио није.

XVIII.

Други дан, пошто је Махмут-агу задесила несрећа, изишао је Алија у чаршију. Он се сада прилично опоравио, те и ако је изгледао још блијед, због губитка толике крви, ипак се осјећао здрав и могао је радити као и прије. По своме обичају, он није могао да љењује, него је одважно наставио оно, што је почео, а тим више, што му се дружина знатно умножила, нарочито од онога дана, од када и Јусуф-ага дође њему и помири се.

Овај стари ага и ако није још могао потпуно да разумије млађарију, ипак је почео мало по мало, да појима, шта они хоће, те и ако није био занесен поборник, а оно није сада био ни противник — и то је било доста. Он је непрестано хвалио Алију као јунака и „поштена момка“, те му је и на тај начин прибавио неколико старијих присталица.

Први хабер,¹⁾ што га је Алија у чаршији чуо, било је — Еминино бегство.

То му исприча Ђул-ага, а потврдише и многи јарани и сви бијаху неописано весели, ради Махмут-агине несреће. Они су били тврдо увјерени, да ће и Алија дијелити то њихово расположење и жестоко се зачудише, кад на његову лицу не опазише никакве промјене, због тога хабера.

Он само климну главом и замисли се, а затим се горко осмјехну.

— Ја сам се и над'о томе!, — рече. — А видите, није то само Махмут-агина срамота, него и наша... Какви смо ми момци, какви ли смо људи, кад пушћасмо, да нам испред носа одведе дивојку, па да нам се смије иза леђа? Ми смо криви, што му нисмо пребили ноге, па да видите, би ли онда тако учинио....

На ове ријечи сви јарани оборише главе. Сви су увидили, да Алија има право. Њима се допадоше његове ријечи, а још више његова племенитост према једноме од најљућих непријатеља и противника.

Чак и Салих-ага, кад је чуо за те ријечи, казао је, да је Алија „кршан“ момак, а дотле је против њега просипао свакакве псовке, као и други.

Он није могао да отрпи, а да не оде Махмут-аги.

— Знаш ли шта ти Алија говори? — запита још са врата.

— Свѐти ми се! — рече Махмут-ага. — Томе сам се и над'о...

— Јок! — дочека Салих-ага. — он баш говори липо.

И потанко поче да му прича све, што је чуо. Он је причао полако, све развлачећи ријеч по ријеч, а Махмут-ага слушао га је са напетом пажњом. Кад је Салих-ага свршио, Махмут-ага само уздахну.

— Је ли то све истина? — запита.

— Истинска истина.

Махмут-ага се, са два прста, ухвати за бркове, па онако, преко зуба, промрмља:

— Чудо ми је!... А ја сам њега само злим задужио.... А, валахи, немамо много младића к'о што је он... Плах је и ангир, ама је чиста срца... Ето то се сад види.

— Тако и ја велим, — рече Салих-ага, — па се сад вазда кајем, што с Муј-агом онако учинисмо.

¹⁾ Глас.

— Онда су нас шејтани на зло навели!... Нисмо имали памети ни мрве... Јадан Муј-ага!

Ту обојица ушутише. Махмут-ага једнако мељављаше бркове међу прстима, а Салих-ага грискаше нокте.

Док, у тај час, одјекну са мунаре јасни глас мујезина „Алах екбер“... И обојица се подигоше, да узму абдест.

Од тога дана, Махмут-ага је, што 'но ријеч, „положио оружје.“ Међу свијет излазио је врло мало, а и кад би изишао, или је шутио, или је говорио о каквим ситницама. Нити Алију, нити Ибрахим-бега није узимао у уста. Шта више за овога пошљедњега није хтио ни да чује, те су га ради тога, сви његови пријатељи штедили и, у његову присуству, чували се, да спомену бегово име... Па и хвалење и истицање самог себе досадило је Махмут-аги, те је свакоме изгледало, да ово више није онај човјек, него са свим други: нов и готово непознат. Још му је најмилије било, да вјечито пуши и да пије црну кахву, као да је тиме хтио да разгали оне црне мисли, које га толико тиштаху.

А када није био у друштву, тад је најрадије ишао у своју башчу и тамо радио. Садио је и каламио младе воћке, окопавао „оцаке“ и сијао разна сјемења од поврћа. Поред тога, врло се је често бавио око два три улишта.¹⁾ Зујање пчела веома му је годило и он је могао по читав сахат, подбочен на једну руку, гледати, како улијећу и излијећу кроз оне мале рупице при дну улишта. Он се је с њима и разговарао: тепао им и корио их, као да је увјерен, да га потпуно разумију... Кад би сунце припекло, или кад би се уморио на послу, тад

¹⁾ Кошнице.

би сио под гранату мурву,¹⁾ да се одмара на трави. Затурио би руке под главу и тако бленуо више себе у лиснате гране мурвине дуго и дуго... Читави ројеви мисли мотљали су му се по глави и он није био у стању, да их скупи и прибере. А кад му је, на крају крајева, и лежање дотужило, устао би, запалио лулу и ходао покрај оцака, мумлајући, климајући главом и мичући рукама, тако, да, кад би га ко год са стране посматрао, мислио би, е се са неким разговара.

О сиромаш! Колики ли је терет носио на души.

XIX.

Једнога дана одјекну глас кроз читав Мостар, да се је из Стамбола, са огромном војском кренуо моћни Сердар Екрем-Омер-Паша, да умири Босну, у којој се узнемирени духови сасвим узбунеше... И овај глас потресе свакога, — и старо и младо... Као што сироти сељак страхује од мутних и црних облакова, кад се љети, потмуло роптајући, почну мотљати небом, да му не донесу град, који ће му сву љетину уништити, тако су се сада готово сви бојали велике војске султанове. Јер није сумње, да ће ова иста војска, након свога силовања у Босни, походити и кршну Херцеговину, пошто се у Стамболу дознало за херцеговачке незадовољнике и противнике Османлија, а и сам моћни Али-паша био је оцрњен као такав.

Чудновато је сада било погледати оне, прије ведре и поносите старце, како забринута лица иду чаршијом и ту се сретају један с другијем и тихо се дошаптавају, замишљено климајући главама и узвијајући обрвама. Многи нијесу смјели ни да изађу из

¹⁾ Дуд.

кућа, него су их туде примали пријатеље и затворени у собу, између четири зида, повјерљиво се разговараху.

Па и млађарија није више онако обијесна као прије. Истина, нашао би се који, да накриви фес и безбрижно прође чаршијом, ама већина их иду озбиљни и кротки.

Алија је тога дана био на селу, те су сви жељно очекивали, да се он врати, те да чују и његово мишљење. Његова ријеч била им је најмјеродавнија и они, и ако су толико страховали, нијесу хтјели, нити су се трудили да шта мисле или предузимљу, док он не дође.

— Он зна, шта ваља радит', — говорили су сви, па су му поручили, да не оклијева, него да одмах долази.

Међутим је и љубимац Али-паше, Кавазбаша, сам у себи смишљао, да ће бити најбоље ако Херцеговци дочекају султанову војску; — али ни он није хтио да се истакне до доласка Алијина. А сâм Али-паша није био вољан ништа да предузима, него је читаву ствар повјерио Кавазбаша.

Другога дана, врло рано, дошао је Алија. Кавазбаша га је дочекао у кући, те прије, него што је и отпочинуту могао, исприча му све, шта је у ствари.

Алија се осмјехну.

— Па липо је то, — рече.

— Шта мислиш? Како? — запита Кавазбаша, и ухвативши се за браду, погледа у њега.

— Тако. Сад треба да се познамо и огледамо. Јали да постанемо господари, ја да останемо робови.

— Па шта велиш?

Алија устаде и дохвати пушку.

— Велим, да се побијемо са Омером. Док су нам главе на раменима,

он неће у Херцеговину! А ако изгинемо, — онда и нема ништа.

— То сам и ја мислио! — Кликну Кавазбаша весело. — Побихемо се, јакако. Зар поред нашега паше, да нам неко други заповида?... Јок!... Док је он у животу, његакара ћемо и слушати, а више никогакара!

— Тако је!

И обојица заједно кренуше у чаршију.

Као што већ рекосмо, свијет је жељно очекивао, шта ће Алија рећи... И сада, кад се он појавио, дочекаше га, као некога господара, коме су сви потчињени...

А Алија весео погледа од једнога до другога, па се малко накашља... Сви готово зауставише дисање, јер су знали, да ће сада говорити.

И он поче:

— Ех, ево нам господара из Стамбола! — викну. — Безбели они тамо мисле да смо ми дјца, коју треба добро ишибат'... К'о да ми не знамо шта радимо и к'о да немамо свога господара.

— Тако је! — изустише неки.

— Ја. Па ако нам дођу, онда ће од нас бит' свашта. Ви знате какви су они... Ни један наш неће се носити главе....

— Ја...

— Ама ми не дамо тако! Ми ћемо се бранит' и погинут' к'о људи. Дочекаћемо их, па ко зна чији ће бит' мејдан!... Ја велим да се бијемо и нека нас води Кавазбаша... Хоћете ли?...

— Хоћемо! — гракнуше сви.

И ужурбаше се као пчеле. У један час, сваки се измијени и мјесто првашње бриге и страха, на њихову лицу огледаше се сада одважност и жеља за бојем. Сви почеше да се љубе и да се братиме, те се заклинаху, да попустити неће, док им и

кап крви кроз жиле тече. А Кавазбаша је једнако ишао између њих и разговарао се час са једним, а час са другим. Он их је, на свој начин, такођер соколио и говорио, како он знаде војску предводити.

И док су они били у највишем разговору, бахну међу њих Махмут-ага. О рамену објесио дугу шишану, припасао криву сабљу сребром окривану, а за пасом му двије мале пушке и велики нож, чији држак бијаше позлаћен и окићен разним камењем.

— Ево и мене! — викну он, чим дође. Куд су сва моја браћа, нек сам и ја!... Кад они гину, валахи, нека и ја гинем... А мој живот и тако не ваља и ја не тражим ништа, него смрт... И сад сам ваш!

— Аферим! Таки нам и требајте! — заграјаше многи и опколише га. Међу њима је био и Јусуф-ага. Махмут-ага га опази.

— Јусуф-ага! — викну он. — Халали ми! Омразили смо се, а ни са шта... Сад треба, да смо сви заједно.

Јусуф-ага не бијаше у стању ни ријечи да проговори. Он му приступи и загрли га, — и обојица остадоше дуго у томе загрљају. Њима се придружише и Мемеш-ага и Салих-ага. И сва четворица заједно пођоше да се спремају.

За њима пођоше и остали.

И разви се велики барјак, у рукама младога и јуначнога барјактара, а око њега окупила се храбра војска, састављена све од самих дичних Херцеговаца, — а понајвише Мостараца. Пред војском је Кавазбаша, који, док се још није пошло стоји одвојен и разговара се са неколицином старијих људи. Поред њега је и Алија, а недалеко стоје и Махмут-ага, Јусуф-ага са Мемеш-агом и Салих-агом.

Око војске окупило се још неколико старца, који су се избојевали, па сад више не могу да владају оружјем; осим њих има још и много дјеце, која су надала вику и дреку, да уши заглуше. А има их још неколико, који су дошли да се халале¹⁾ један са другим. На једној страни растаје се брат са братом, а на другој отац са сином, али ни једноме не видиш сузе у оку, него се држе храбро и и јуначки, као што јунацима и доликује. На лицима ратника могло се читати „не бојте се!“ а на лицима пратилаца „не обрүкајте нас!“

Док, у нека доба, ударише бубњи, а писну борија. Кавазбаша се одвоји од пријатеља и стаде пред војску, а сви ратници поредаше се.

И војска пође.

— Ејвала! — довикују ратници.

— Еј сәдиле! Алах селамет! — вичу пратиоци гледајући за њима...

* * *

Мјесто славе и слободе, о којој се толико сањало настаде пропаст и несрећа... Силна војска сердара Омер-паше, дочекала је јуначку војску херцеговачку код Борака, и разбила сасвим. И Јусуф-ага и Салих-ага, са Махмут-агом јуначки погибоше, а само остаде Мемеш-ага, па и он тешко рањен. Алија је погинуо још прије њих, а Кавазбаша, преко Фоче, побјеже у Далмацију. Изгибоше многи и многи дични јунаци, а остали се повукоше натраг и не помишљајући више на окршај са царском војском.

И Омер-паша дође у Мостар. Главна му је намјера била, да Алипашу жива ухватити... Паша је, може се рећи на пријевари, ухваћен, и сјутра дан морао је кроз читав Мостар да на мазги пројаше и то

¹⁾ Опросте.

наопако узјахан. То је било највеће понижење, које се могло нанијети, како паши, тако и свима агама и беговима.

И кад пашу везана послаше пут Стамбола, све се утиша и смири. Као иза грдне олујине, која је толико зла починила, кад читава природа изгледа изморена и као у неком дремежу, тако је све задријемало и у Мостару.

Жарко љето наново је дошло. Башча је озеленила, воћке су са-

зреле, дјетелина је нађикала виша него икада и, при лахом лахору, таласала се као какво мало језерце, — и све је било по староме, само што сада нема оних старих, оних добрих јарана, да се састану и да егленишу као прије. Њихово мјесто изгледа као разорено гнијездо, из кога су се мале тичице давно разбјегле, па онако пусто зјати без пјесме, без живота...

А Неретва шуми, тужно шуми журећи се бескрајноме Јадранском море...

А Ш И К Л И Ј Е

I.

Ахшам ђелди,¹⁾ над земљицом
Кара дувак²⁾ нојца пење,
А мој ашик³⁾ хала⁴⁾ није,
Украј мене.

Лахор пирка, по грудим' ми
Труни луле⁵⁾ од ђулова,⁶⁾
Ал' не дира њиха усна
Ашикова;

Алт'н⁷⁾ мјесец с неба сија,
И у засјен наш се краде,
Ал' ашика нема, да ми
Заклон даде.

Ту шадрван⁸⁾ воду баца,
По мом лицу бисер пада,
Ал' ашика, да га купи
Нема млада.

Аман ашик, татли⁹⁾ севдах!¹⁰⁾
Што те нема, ђе си рано?
Нојца ђечти,¹¹⁾ сабах ђелди,¹²⁾
Данак сван'о!

II.

У хаз-багчи ђул ђулио,
Џанум к'зум!¹³⁾
Ђул ђулио, мирисао,
Татли бенум!¹⁴⁾

На том ђулу булбул вијо
Кајде¹⁵⁾ јасне:
У севдаху¹⁶⁾ проводио
Часе красне.

Али дође саук-бура,¹⁷⁾
Једног дана,
И отрга бајне цв'јетке
Ђулу с грана.

Тужио је булбул мали,
Сузе лио,
Ал' извидат' ђула није
Кадер¹⁸⁾ био.

Па се диже топлом југу
Да одлети;
Ал' ну јада! Не да њему
Вихор клети!

Он се врати у хаз-багчу
Ђулу своме,
У запоја свелом лисју
Његовоме.

Тужне гласе бура дирну,
Кроз ноћ вину,
И однесе сијаж-хевом¹⁹⁾
У даљину.

У хаз-багчи ђул венуо,
Џанум к'зум!
Крај њег булбул издисао,
Аман бенум!

1) Сумрак дође. 2) Црни вео. 3) Љубавник. 4) Још. 5) Чашица. 6) Ружа. 7) Златни. 8) Водоскок. 9) Сладак. 10) Љубав. 11) Прође. 12) Дође. 13) Душо дјевојко. 14) Слатка моја. 15) Мелодија. 16) Љубав. 17) Студена. 18) Моћан. 19) Црни зрак.

III.

Здраво да си, ђузел о'лу'²⁰⁾
Од Истока!
Татли к'зум, Стамболкињо
Црноока!

Да л' и сада чари старе
Исток има?
Да л' још срма-мјесец²¹⁾ сија,
По ђулима?

Да ли јоште цв'јетку ђула
Булбул поје?
Да л' му лахор шумом лахким
Однојује?

Да ли шумом поток мали,
Звјезде зове,
И расипље ђумиш-сузе²²⁾
На цвјетове.

Јесу л' јоште ђулистани²³⁾
Хладовити?
Да л' по њима још су кјошци²⁴⁾
Сановити?

Да л' кануни²⁵⁾ још имаду
Жице јасне?
Изводе ли на њих моме
Пјесме красне?

Да л' и сада у севдаху
Двоје мило,
Сунце прене и доведе
У бунило?

Збогом остај, ђузел о'лу'
Од Истока?
Сабах ђелди; пуца зора
Милоока....

IV.

Мјесец сија. Срма шевак
Тихо слази одозгора,
И по лахким валим пада
И трепери врх Босфора.

Мостар, у јулу 1898.

Стамбол снови, све је тихо,
Аваз²⁶⁾ цигли не мо'ш чути;
Само каткад мирис-крилом
Лакки лахор што зашушти.

И кад лахор крилом крену,
Кроз ђул-багче оне шарне
Он несташно прикраде се
Под ђулове, бејтуране.

Татли-аваз зраком вину,
И шапате неке тајне
Површини неба диже,
У мјесеца двери сјајне.

Ал'н мјесец ђевхер-зраке²⁷⁾
На обалу цвјетну крену,
И у бостан хладовити
Радознало један гле'ну;

Па нечујно прикраде се,
До ђимена зеленога,
И свијетле муме²⁸⁾ ужди,
И гле, чуда слађанога!

— На ђимену сједи дјева,
Бајна ружа из ђенета,
Свуд око ње цв'јеће кружи,
Ал' к'о она нема цв'јета!

Крај ње момче бејаз-лица,²⁹⁾
Кара-ока³⁰⁾ огњевита;
Око паса дилбер злата,
Бијела му рука свита.

И у слатком загрљају,
Ријеч циглу усне шапћу:
„За те, ашик, све на св'јету,
За те, злато, живот даћу!“ —

Мјесец јасни разви крило,
И срмали шевак крену,
И остави драго двоје,
Да сањају на ђимену!

Осман А. Ђикић.

²⁰⁾ Красно чедо. ²¹⁾ Сребро. ²²⁾ Сребро. ²³⁾ Врт. ²⁴⁾ Павиљон. ²⁵⁾ Врста свирке. ²⁶⁾ Глас.
²⁷⁾ Накит. ²⁸⁾ Свијећа. ²⁹⁾ Бијел. ³⁰⁾ Црн.

О ОБОЖАВАЊУ ОГЊА И ОГЊИШТА

Извадак из: Упоредне Старославенске Митологије, с обзиром на народне обичаје и старе народне пјесме.

— Др. Никола Гржетић —

(СВРШЕТАК)

Како су се народи прозивали у старом вијеку од обожавања огња и својих дједака.

Близу града Баку на Хвалинском Језеру има, како је познато, и данданаас рушевина старих Партијских храмова и манастира, гдје је горио и гдје и сада гори *вјечни огањ*. Ту је сама природа научила човјека да обожава ватру, јер је у њој видио велику божанствену снагу и вјечитост, а то је и био разлог обожавања ватре у онијем странама.

И у старих Прасловена налазимо обожавање ватре и вјечни огањ. Око Хвалинског Језера, нарочито на сјеверној и западној страни, становали су већ од непознатих времена Прасловени (Ути¹) а с тога им је и вјечни огањ био у части, а и име овог језера (Хвалинско Језеро) подсјећа нас на древно обожавање ватре и на обредне славопјеве богу Огњију.

У Московљана налазимо и огњенога бога *Хрс'а* или *Хоршу*²). Оличавали су га биковом главом и роговима, човјечјим трупом и говећим папцима, у слици пунскога Баала, а то им је био по свој прилици „вишњи волотчок“³) Обожавали су га све до IX. вијека, а тако и жену му Биозуну у слици рогате

краве. Пред Хоршом је пламтјела вјечна ватра а од тога је и богу име.

Од *Хрс'а* потјече и наш *Кријес*⁴) а и разни обичаји поштовања ватре, како то видјесмо напријед.

Рекосмо да Московљани обожавају Хорша у облику рогата бика и Биозуну у облику рогате краве.

Но откуда Старословенима та божанства?

Тешко је на то одговорити. Али кад видимо да су Пунци у своје доба имали на сјеверним обалама Црнога Мора своје насеобине⁵) као што Тир⁶) на данашњем Дњестру, онда је веома могуће да су они тамо проширили и своју вјеру. *Тир* је била насеобина од пунскога града *Тируса*. Тирани и Сидонци су често пута чинили пустоловске походе чак до Урала, тражећи тамо бакровину, коситар, сребро и злато, а тако и до Балтијског Мора тражећи јантар и тргујући њиме. Они су јамачно распростирали међу Сарматским народима и своје поштовање Баала а временом се то семитско божанство увријежило и у прасловенским племенима, ма да су они то исто божанство могли упознати непосредно и од Вавилонаца (Бел-бог Белита).

Ово мишљење потврђује нам и стара вјера Московљана према богињи Биозуни коју су држали женом Белбога. Ову су богињу оличавали главом рогате краве као што је била Исида у Мисираца, Балтис у Пу-

¹) Ути, по свој прилици каснији *Анти* (F-*Αντι*) и *Ванти* (Венти).

²) *Хорша* или *Горита* од горѣтъ — горјети од аријског корјена *ghar*, прасл. *ghar* — жарити, сјајити.

³) „Вишњи волотчок“ је данас мјесно име на Поповој Гори, некад *Vudinum mons* у Тверској Губернији, тамо, гдје су у вријеме Херодота у V. вијеку пр. Христа становали Прасловени Будини.

⁴) Х, мијења се каткад у К. (Упореди Христос и Кристос).

⁵) Movers: *Die Phöniciier* II. 295—297.

⁶) У старом вијеку *urbs Tyras* на ријечи Тиру (данас Дњестар).

наца и Белита (Мелита) у Вавилонца, а Баал и Бел био је сунчани бог на небу у звјездовњу „Бика“ као што је био Апис (намјесник Осоров) у Мисираца.

Познато је да су између Скита и Сармата већ од недогледних времена становала прасловенска племена, а особито око Каспијскога Језера, кога су називали Хвалинским Језером. Овим су га именом назвали тако, што су народи око њега били већином обожаваоци огњеног божанства *Хорше*, којему су држали своје славопјеве. То нам потврђује и ријеч *каспији*; јер кад претворимо потоње слово *j* у *p* као што бива из физиологичких разлога код дјеце која не могу из поческа изговарати глас *p* него га изговарају као *j*, то ћемо одмах видјети у ријечи *каспији* грецизирану ријеч, која значи исто што и *огњепоклоници*, јер старогрчки а уједно и староиталски корјен *кас*, санскр. *çats çomsati* значи хвалити¹⁾, частити, а *Пѓр* је огањ. *Кас-пѓро* били су дакле *огњепоклоници*.

Овај народ находимо најприје на лијевом или источном бријегу средњег Индуса, који су се тамо називали *Kaspiraei*²⁾ а Каспирија је била земља на југу од *Килидрина* на извору те исте ријеке, на јужном обронку Памира. За вријеме Плинија⁴⁾ заузимали су јужно приморје Каспијскога Језера Каспији све до ријеке Цируса, од којих је језеро добило име. Plin (VI. 17. 3.) Да ли је касније поморанско племе *Касуби*, којих и данас има у западној Прусској и

који говоре једним наријечјем, сличнијем пољском језику, — сродно са старим Каспијанима, о томе се не да ништа извјесно рећи. Извјесно је ипак да су се и они у вријеме сеобе народа већ у IV. вијеку упутили према сјеверу Европе. Кашуби називљу сами себе Касепима (*Kaszeri*) а Кашуби је по Нијемцима само обрнуто име. С тога су сва етимолошка извођења њемачких крониста крива и нетачна.⁵⁾ Касепи су становали већим дијелом на Сјеверном Мору јер су од вајкада навикли рибарењу. Између градова у којима су били спомиње се:⁶⁾ Колобрег (*Cholbreg*), Славе, Којница, Коњиц, (*Conitz*), Белград, Витов (*Bütov*) Трзебијесцов (*Trebesovo* од Требуна), Камин (*Cosminium*) Велун (*Belun*) Вишеград, Вадам (*Vidam*), Старград, Пириц (*Puritz*),⁷⁾ мјесто обожавања ватре. По летописцу Давиду⁸⁾ звали су се Кашуби другијем именом Велида т. ј. Велети или Љутици а *Kase-pi* је *Касъ-пин*. (*Пин*, мјесто *Пирѓ*).

Тиме видимо да су били *Каспијани* поклоници огња а сад ћемо да разаберемо да су били и оближњи народи Каспијскога Језера према природи земље и језера већим дијелом обожаватељи ватре. Ми знамо да је Хорша био најстарији прасловенски бог огња а према томе су Прасловени око поменутог језера називали све оне народе који су били вјере Хоршове, Хоршарима. Ено су и Скити (а међ њима Прасловени) називали

1) Хвалити, од тога *Хвалинско Језеро*.

2) *Пѓр* је грчка ријеч пунскога поријекла. Већ су Феничани имали браћу *Пира* бога огња, *Флокса*, бога пламена и сестру *Фос*, богињу свјетлости. *Флокс* је био намјесник сунчаног бога Баала на земљи. С тога је *Пѓр* у аријских Грка семитскога поријекла.

3) *Kaspiraei*, види Dr. T. C. L. Sickler's Schul Atlas der alten Geographie. Cassel. Tab. 13.

4) Plinius VI. 15. 5.

5) Boguphal ed Sommersb., (стр. 19) вели: Est quaedam gens slavonica quae Cassubitae dicuntur et hī a longitudine et latitudine vestium quas plicare ipsos propter earum longitudinem et latitudinem oportebat sunt appellati. Nam huba (gib) in Slavonico plica seu ruga vestium dicitur. Unde Casz-hubi id est plica rugas interpretantur (sic!) Harum (sic!) magister circa mare septentrionale moratur.

6) Од Boguphala, Dithmara, Galla, Kadlupka и т. д.

7) Pyric — vox assumpta a Graecis.

8) L. David Prouss. Chron. I. 73. Kanngiesser Gesch. Pomm. 286.

Перзијанце Хоршарима (Chorsari¹), јер су збиља били поклоници огња, а Грци су прозвали монголски народ, који није био Хоршове вјере А—²) *ορσοί*. Плинијус зове их *Аорсила* (Aorsi³), а поставља их на сјевероистоку Каспијског Мора. *Утидорсе*⁴) спомиње на југоистоку тог истог језера, јер су Ути⁵) били насељени на сјеверо-западу његовом, и то источно од *Melanchlaena*.⁶) Уте спомиње већ и Херодот⁷) међу оним народима који су перзијском краљу Дарију плаћали данак.

Из тога нам бива сасвим јасно, зашто има у неких словенских племена, и то јужнијех, неких старих перзијских божанстава и злодуха, као *Землиеник* и *Землина*⁸) у Литванаца, Старопруса и Пољака, а било је и у јужних Словена имена *Земуник* (сада мјесто код Задра), и *Земун* (сада Земун, Симон — Семлин — Земљин-град). И наш Митровдан полази од Митре (Mithra). Од злодуха је постала аждаја (Вук, Аждаја), од змије Azis-Azdaha. Има још такијех ријечи, као *господ* од зендског *gousrand*, а чешко и пољско *pani*, долази од зендског *banoni*, госпођа. *Gaoras* је грах и просо; *shakar* је шећер (Крашовен и у Банату код Речице — Решица — кажу му *sakara*); зендски *јасна* је славопјев од аријскога *yausti* = славити, частити. У Хрвата у Жељезној Жупанији значи *јачаши* — пјевати а *јачка*⁹) је народна пјесма. Новија ријеч је *вашра* од зендског *atars*.

¹) C. Plinius, Hist. nat. VI. 19. 1.

²) A privativum.

³) I. c. VI. 18. 3.

⁴) Utidorsi I. c. VI. 15. 4. Утидорси значи Уте Хоршове вјере.

⁵) Ути — Утишти, с именом Унти и Анти.

⁶) Melanchlaena грецизиран израз; по свој прилици од Чарнохалени (црне хаљине).

⁷) Herodot. Hist. III. 91—93. Херодот је живио од 521—485 пр. Хр.

⁸) Ziemienik од зенд. Zemiad, божанство земље. У санскр. инстр. је *јма*, зендски *гет*, литв. *геме*.

⁹) Види Курелчеве *јачке*.

Осим Ута или Анта набраја Херодот¹) међу онијем народима који Перзијанцима плаћају данак и *Gandare* и *Dadice* (Дјадице), *Каспијане* и *Паншилмаше*.

О *Гандарима* можемо само рећи да су били пастири, јер им се племенски назив може извести из корјена *ghan, ghanati*²), а били су индијско племе. *Дадике* нас сјећа на многа старословенска племена, обожаваоце својих дједова. Већ Плиније³) наводи *Дидуре* на Кавкаским горама у садашњем руском Дагестану. Кашње налазимо *Дулибе* (Дудлибе) и *Дудлебе*⁴) на ријечи Стиру (Styr), на Блатном Језеру и у Бугарској. *Дошане* (Додшане) сусрећемо у жупи Љутића (Veleti = Vlci) на ријечи Досе (Dose, Dodše = Djeduše). Дошани и Дошан су и породична имена. *Дечани* (Djedčani) били су у околици града Дечина (Dedčina) на Лаби. По аналогiji находимо друга племена прозвана по богу заштитнику Хижни и то *Хижане* (Chizzini), између ријеке Рекенице и Варнова племе љутичко, а *Хижини* (Chizini) је било племе бугарско. *Козирози*, *Казеричи*, била су племена руска.

Рекосмо да Херодот спомиње и *Паншилмаше* као перзијске подајнике. Ова је ријеч састављена из *Пан* + *тиџтои*. *Пан* је био горски и пастирски бог са људском главом и јарећим

¹) I. c. III. 99—93.

²) *Ghan, ghenoti* = гонити стоку; корут. *gunati*, сад. вр. (презене) *жена*, сскр. *haa haati gi* — *ghnâti* = гонити, тући. *Gandra*, прус. *gandani* = штрк = дивља гуска (корут. *gasi, gusi* = гуска).

³) I. c. VI. II.

⁴) Дјед, каткад деб (*deb*) и дуд (*dud*) мјесто дјед; чешки *dedek* и *dudek* (од тога *Dudlebi*). То исто име има и шарена тица пушавац. (Упуца = Wiederhopf). Јер су стари Словени вјеровали да им се свакога љета појављују из неба њихови дједови у виду те тице. С тога чешки *dedek*, русин. *dudek*, старослв. *вдодъ*, корут. *udeb, odeb*. рус. *вдодъ*, *удодъ*, *потатуйка*. У Далмацији зову га *пушавац*, румун. *фурага*, грчки *ἔποψ-οπος*, срп. *бабин коког*, приморски *божји петешки*.

ушима и ногама као и литвански *Бр-стук* (Brstuk) и старославенски *Сирин*. Сва три су била весељаците су свирали или на фрули и двојницама или у мјешчић, а при томе су и играли — *Пан* са нимфама а *Сирин* с вилама. *Παν-Ήλιος* је божанског поријекла исто што и Аполон (*Απόλλων*), који је био сунчани бог као и *Сирин* или *Скира* сунчани бог прољећа. Ријеч *τιμάτω* излази од *τιμάω* — частити, обожаваати; *τιμή* = част, чин, обред, слављење. *Панши-маш* значи дакле обожаваоци Пана а ријеч је грецизирана. — Пошто су Грци опазили да Пантимати сваког прољећа држе жртве и светковине своје пастирском богу Сирину¹⁾, о Ђурђевдану, то су они довели у свезу са њиховим Паном, а отуд Пантимати. Има писаца који тврде да су Босанци потекли од Пантимата²⁾. Ово је писац по свој прилици црпио од неког византијског списатеља, мени до сад непознатог, те се о том не да даље говорити.

J. C. Плиније³⁾ спомиње на сјеверозападу Хвалинског језера на десном бријегу Волгина (Rha) ушћа Удине⁴⁾ мјесто Уте и вели да су скитскога племена, пошто Латинац није знао разликовати Праславене од Скита. На сјевероистоку Хвалинског Мора становали су *Suobeni* и *Alanorsi* између Аланских Гора (данас Алтајских) и ријеке Волге. Ма гдје су се бројили Алан(х)орси у скитско племе, *Suobeni* су заиста били Словени, а тако су

¹⁾ Сирин је јоште аријско божанство а налазимо га и у Инђана под именом Скира, од *Ksar* = тећи, сскр *kshar*, *Ksharati* = тећи, *ksira* = млијеко, *kshira* = млијеко новопрус. *shir* = млијеко. Згрушено је млијеко *сир*, а водени је дно *сурутка* а кад се млијеко усире, одмах је *сиринте* или *сиринте*.

²⁾ Description statistique de la Bosnie par M. Chaumette Desfossés, chancelier du consulat general de S. M. l'Empereur et Roi en Bosnie. Види *Зору* стр. 78. 1898. Ту се говори о Пачинацима (Patzinaks) а то би било по нашу Пачинати. Коријен би у овој ријечи био *си* = цијенити и славити, частити, мјесто *ти*, што исто значи.

³⁾ I. c. VI. 15. 3. 4.

⁴⁾ У земљи им се звала ријека *Udon*, ријеч грецизирана по свој прилици од *Vntin* = *Vitin*.

били и Ути и Плинијеви Удини и Утидорси прасловенска племена, а то нам потврђује и етимологија. Кад напишеш племенски назив *Уши* својим насалним словом *Ћти*, тад ћеш изговорити Унти. Грци су од тога направили Анти, који су временом прешли Дунав те се настанили што у Мезији и Трацији, што у Македонији. Прва половина каспијских Унта много је прије кренула према сјеверозападу Европе и њих налазимо тамо од Висле па до Лабе и Соле под именом Венди, који су се изворно звали *Vnti*, а то од њиховог Внта (*Vnta*) или Вита (*Vita*), бога жетве.

Већи дио овијех поменутијех племена становао је најприје међу Скитима, а с тога каже безимењак Равенски¹⁾: „Скитска је постојбина она, из које извире словенски род.“

На кавкаским горама становали су и Плинијеви²⁾ Сливари (*Silvae*) *Lubieni* и *Diduri* — (*Djeduri*) а уз Удине становали су *Melanchlaeni*³⁾, *Surani* и *Siraceni* и то између Волге и Дона.

Ма да је ријеч *Melanchlaeni* грчка (јер је било низ цијело приморје Црнога Мора грчких насеобина), ипак ми се види да су и то били Прасловени. И данас се више словенских племена у црно облаче, јер су знали од памтиввијека сукно за хаљине да се лако не омажу црнилом поцрнит⁴⁾, те је лако могуће да су Грци превели *Црунохалени* у *Меланхлени*. *Сурани*⁵⁾ значи *сунчани*, јер су били по свој прилици обожаваоци сунца,

¹⁾ Annon. Pav. l. I. c. 12. Scytharum patria, unde Schlavinorum exorta est prosapia.

²⁾ C. Plin. hist. nat. VI. 11.

³⁾ Од *μέλας* и *Χλαίνα* = хаљина т. ј. Црно-хаљинари, лат. *laena* мјесто *hlaena*.

⁴⁾ Црнило граде од церове коре коју прекухавају у Херцеговини са корачином (одпаци од гвожђа) а негдје помијешају још и зеленог ораха.

⁵⁾ И дан данас има презимена *Сури* и *Суран*, то у Херцеговини то у источном Банату а романизовани придјиви гласе *Сури* људско предиме, а *Сури* је планина у Седмоградској.

као што су то у најстарије доба били сви Прасловени, а одмах кад се приближише Хвалинском Језеру заволише некоја племена и Хоршу бога ватре. Други пак што су били пастири ти су славили пастирског бога Сирина (Skira) а с тога им и име Сиричани (Сирацени). Једно племе на сјевероисточном бријегу Хвалинског

Језера звало се Rhibii¹⁾, по свој прилици јер су били рибари. Друго сусједно племе звало се Sagarancae²⁾, а то су били, по свој прилици, *загоранци*.

Сви они становали су што између Волге и Дона, што на Кавкаским горама и на истоку и западу Каспијскога мора те су их бројали то у Сармате, то у Ските.

АЛИ-АГА ДАДИЋ

Ајан мостарски крајем прошлог и почетком овог вијека и његови синови *Мемит-ага*, *Ади-ага* и *Ахмет-ага*.

— Миленко М. Вукићевић —

Мостар је врло чувено мјесто с многих догађаја, који су се десили у њему особито у новије вријеме. Исто тако Мостар је на гласу због чувених личности, које су се у њему јавиле нарочито за пошљедња три четири вијека. Од тијех чувенијех личности, које су потекле из гласовитих српских породица Мухамедове вјере, да поменемо само неколико имена. Тако н. пр. Хасан-паша, Хасан-дедић, Коскић Мехмед-паша, Коца Синан-паша, Ибрахим-паша, освајач Будима из Почитеља и т. д. То мјесто станиште је старих српско-мухамеданских породица, које су вазда играле врло знатну улогу како у историји Босне тако и Херцеговине. Тако тамо су врло старе породице: *Мукићи*, која је изумрла прије двадесетак година. Од ове породице био је у овом вијеку пред долазак *Омер-паше* чувени *Хаци-бег ефендија* умро одмах некако по доласку Омер-пашиним. За тим једна од најстаријих мостарских породица, јесте *Душића*. Од ње има и данас потомака, чини ми се Али-бега Душића синови су и данас у Мостару. Чувена је породица *Капетановића* у којој се одржало капетанство све док нису укинути капетани. За тим долазе *Махмут-агићи* (данас *Хацићи*), *Алај-беговићи*, *Бакаловићи*. Од једне породице постали су данашњи Срби

мухамедовци *Пашићи* и Срби православни *Кнежићи*. Још има доста чувенијех породица као *Крехићи*, *Балићи*, *Галићи*, *Хаци-Селимовићи*, *Темаловићи*, *Цабићи* и т. д. Од свих ових породица било је знатних и виђених људи, који су се у току времена истицали и постајали разни чиновници било у Херцеговини или Босни или у другим областима турскога царства. Исто тако једна од врло чувених српских кућа у Мостару била је а и данас је мухамеданска кућа *Дадиха*, из које је крајем прошлог вијека и почетком овог изашло неколико чувених ајана, који су се борили против Стамболија и њиховог мијешања у босанско-херцеговачке ствари. И ова је кућа, као и многе друге, доста крви пролила бранећи своју отаџбину од туђина и туђинског вршљања по Херцег-Босни. Један од највећијех бораца за самосталност Херцег-Босне бјеше чувени ајан *Али-ага Дадих*. Својим радом задужио јенас да га се сјетимо данас, последије пуних 80 година.

Али-ага Дадих рођен је од прилике почетком друге половине прошлог вијека

¹⁾ *Riba* од *rübä*, *ryti*, (*rylo*) = копати: сад. вр. *ryja*, *ryju* = копам. *Ribe* је у свом најстаријем значењу значила *језула*.

²⁾ *Sagarancae* од аријск. *gara* или *gari* = гора, сскр. *giri*, знд. *gairi* = *gari*, лит. *gira* = *girja* = шума, сскр. *anu-giram* = на гори.

од оца, ако се не варам, *Смаил-аге Дадића*. Како се у то вријеме бјеше јако развила борба између Срба мухамеданаца и варљивих Стамболија, Али-ага је одрастао како у граду тако и у кући, гдје се борба најопширније водила. Код Срба мухамеданаца за пошљедњих шездесет година бјеше се доста јако развила мисао да Херцег-Босна може бити независна. С тога, Стамболије, опазивши ову тежњу, мухамедовских Срба, гледаху да је угуше, да је униште, те не презаху ни од каквих средстава само да стану за врат мисли, која бјеше ухватила коријена у души Срба мухамеданаца. Кућа Дадића долази међу прве, која је најупорније водила борбу са Стамболијама. Али-ага растао је у својој породици код свога оца Смаил-аге и није му се измакла ова борба из очију. Од рана дјетињства пратио је њезин развитак. Она је заносила његову младу душу, као год што је слобода заносила и свако друго српско срце.

Кад је Дадић био већ свршен човјек, отпоче борба између Аустрије и Турске 1788. год. Аустрија је још тада гледала Босну, а за то многе ствари бјеху већ припремљене. Присталице католицизма бјеху сву наду положили на цара Јосифа II. још кад овај ступи на пријесто. Аустрија је још 1782. год. у уговору с Русијом гледала да добије Босну и десну обалу Саве. Али се то није могло тако лако постићи. Зато 1787. год., кад се отвори рат између Русије и Турске, Јосиф II. рече: „Нећу вратити мач у корице, док не вратим својој кући оно, што јој је отето!“ Овдје се поглавито мислило на Босну и Србију, које Аустрија бјеше узела 1717. а изгубила послје 1727. год. То је знао и дом Дадића па, разумије се, и Али-ага Дадић. Услијед тога он са многим другим првацима Срба мухамеданаца отпоче озбиљно радити са мостарским првацима на самосталности Херцеговине на прво мјесто па онда и Босне.

Баш некако у то вријеме он постаде *ајаном* мостарским те му се даде прилике

да и сам са више предузимљивости поради на општој ствари, како за Херцеговину тако и за Босну. У том послу толико је далеко ишао да ускоро постаде цијела Херцеговина готово независна од Стамбола. Стамбол је добро прозрео намјеру, како Дадића тако и осталих првака мухамедовских у Херцег-Босни, те се поче служити свима срствима, која му остадоше у наслијеђе још од старе Византије. Стамбол гледаше да посије раздор међу прваке у Босни и Херцеговини, да их завади и разједини, па онда да покоси и једне и друге. И заиста, тај посао лако му је пошао за руком. Стамбол је знао за поношљивост и простоту мухамеданских првака, знао је, да су врло честољубиви и гордељи и да ће ријетко један другом попустити ма у чему. С тога прво поцијепи Србе мухамеданце босанске и одвоји их од оних у Херцеговини, па онда почне подбадати једне против других. У овим међусобицама домаћим, на несрећу свих Срба, чешће се заборављала сама мисао, заборављала се сама идеја независности. У томе је лежала сва несрећа Срба у Босни и Херцеговини све три вјере како у прошлом вијеку, тако и у овом па и данас. И лежаће све донде док Срби све три вјере Херцег-Босне не уведу да им је спас само у слози и заједничком раду.

Од ових сплетака и раздора није поштеђен ни Мостар.

Размирице хватаху коријена у Херцеговини. Оне захватише и мостарске прваке, па захватише и Али-агу Дадића. Нарочито је од великих пошљедица био сукоб, који се јавио између *Али-аге Дадића* и *Али-аге Волавића*, првака благајског, године 1802. За њега се прича да је родом изнад Мостара из *Свирине*, па је доцније живио у *Благају* и био благајски ајан. Али-ага Дадић имао је уза се најбоље и најчувеније људе из првих породица у Мостару, а Волавица између других имао је уза се највеће зулумћаре и насилнике,

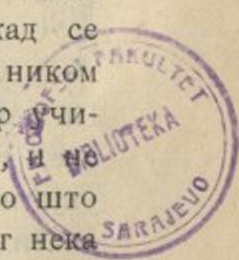
који су се старали само за се, отимајући и пљачкајући од раје све што су могли и што им је за живот било потребно. Са оваких насилника патили су сви у Босни и Херцеговини, само Срби мухамеданци нешто мање но Срби православни и католици. Еле са оваким удари Вољавица на Дадића и Мостар. И пође му за руком те освоји страну Мостара до Царине, освоји град и топове. Кад је видио Дадић да им ништа не може учинити, он поче тражити други пут против Вољавице, он се поче с њим мирити. Помиривши се наговори га те распусти оне зулумћаре, што задаваху муке свима становницима мостарским. Многи бјеху и од Мостараца, разумије се, незнатнији и нижег реда, пристали уз ове зулумћаре. Кад Вољавица распусти његово друштво ови тек онда зађу те стану отимати и пљачкати од раје. Раја оде Дадићу да му се тужи да стане на пут насиљу ових зулумћара. Дадић и сам веома правичан човјек, који у раји гледаше браћу своју, само различну по вјери и положају, прими од Срба молбу к срцу. Али то не бјеше право Вољавици, те се завади с њим понова. Мостар бјеше подијељен на двије стране. Страна до Царине бјеше у рукама Вољавице, а други дио у рукама Дадића. Спремаше се и с једне и с друге стране. Улице бјеху преграђене мертецима и Вољавица отпоче борбу палбом топова с града. Прва ватра би присутна на *Коскића* дворе. Дадић нападне са својима. Цио Мостар бјеше на ногама. Опасност је таква пријетила да га је могла ватра прогутати. Али-ага нападне таквом жестином на Вољавицу да га потисне од Царине, отме тврђаву и топове. Напад је тако страшан био да је Вољавица једва главу на раменима изнио. Кад истјера Вољавицу, одмах поче укидати насиља и гонити Турке насилнике, који и под Вољавицом, и прије њега, чинише насиља раји. Многе разагна, многе понизи и напјера да се дохвате мотике и другог алата те да живе од свог знања, а не да пљач-

кају народ. Истина, од народа узимао је доста тешких дација, али то је било одређено, а преко тога ништа се није смјело узети. Рају нико није смио гулити ни пљачкати. Раја га је вољела и Али-ага више се у њу уздао него у саме мухамедовце. Османлије страшно је мрзио и свакога, ко се држао Османлија и Стамболија. Чак је гонио више пута и царске људе (пашалије) с мешћеме.

Како је народ цијенио Али-агу Дадића док је био господар у Мостару и околини, нека се види из ове приче, која се и данас прича у Мостару и околини:

За вријеме ајанства Дадићева некакав сељак гонећи на коњима 9 товара дрва, стигне у мостарско поље, ту и заноћи. Док је он безбрижно спавао привуку се неки неваљалци те му дигну не само сва дрва но и угаре и такуме с коња. Сјутра дан кад се сељо пробуди има шта видјети: коњи празни и нигдје ништа на њима. Он се упути те у Мостар да тражи самог Али-агу Дадића да му се тужи. Не познавајући самог Дадића, наиђе баш на Али-агу и запита га: „Бива, ага, знаш ли ми рећи гдје бих могао наћи Дадића?“ — „А што ће ти Дадић, куме.“ — „А ето, аго, нитоварих 9 коња дрвима и потјерах у Мостар на пазар. Па заноћих синоћ у мостарском пољу, а дође ти неки неваљалац те, док ја спавах, диже све и дрва, и такуме с коња.“ — „А што ти, болан, да заспиш у пољу са својим малом и да га тако напустиш? Што га боље ниси чувао?“ — „А ја, бива, велим кад се Дадић стара о нама онда не смије ником ништа бити, нити му се какав квар учинити.“ — „И не смије, бива, куме, и не смије; но шта ти је вриједило све то што ти је украдено?“ — „Вала ага, Бог нека те поживи, с коња на коња по цекин.“ — Али-ага се маши руком у џепове, изброја му девет цекина рече му: „Ево ти новаца за твоју штету, али други пут по-

¹⁾ Обичај је код мостарских Срба мухамеданаца да кад сретне православног а не зна му имена, да га ослови са ријечју *куме*.

боље причувај свој мал и ако је Дадић у Мостару.“ — Сељак задовољан пође пољу мостарском, али није био ни на пола пута кроз Мостар а на сваким вратима видје по једног човјека. Али-ага бјеше наредио да се нађе ко је учинио похару. И сељак таман на мостарско поље, а ево стигоше га Дадићеви људи и вратише му све, што му је било украдено. И тако сељак оде хвалећа поштење и правичност Али-аге Дадића.

Ово је једна мала причица из живота Али-аге Дадића, али која нам врло много каже. Она прича и колика је и каква је била безбједност у околини Мостара и колико су Срби умјели да цијене правичност овог великог Србина Мостарца Мухамедове вјере.

1806. године Али-ага Дадић ратовао је против Црногораца и Руса и то са

успјехом. У то вријеме с њиме је била и раја, како они православне тако и они католичке вјере. Пред католицима тада је ишао фратор Никола Илић. Али овај сукоб био је тренутан. Срби мухамеданци у Босни, особито у Херцеговини, нијесу никако напустили мисао о самосталности своје отаџбине. У томе их је јако подстакло устанак Срба у Шумадији и рад великог војводе Карађорђа. Они су били са свим незадовољни Портом и њеном политиком. Будним оком пратили су све пошљедње покрете у турској царевини а нарочито ток рата Турске с Русијом. У овим ратовима мухамеданци у Босни и Херцеговини увидјели су све слабе стране велике турске царевине, те се покрет за независношћу још јаче истаче на дневни ред, а на челу самог покрета истаче се Мостар са својим ајаном Али-агом Дадићем.

(СВРШИЋЕ СЕ.)

УМЈЕТНОСТ

— John Lubbock. —

Правој умјетности није само задатак да мијења и усавршава природу, већ да у њој тражи „оно што је добро, оно што је најљепше“. Кад то нађе, умјетник мора употријебити све своје силе и моћи, те да изнесе љепоту тога, како бисмо је могли разумјети. Величина умјетности лежи у љубави умјетниковој према љепоти којој не жртвује ни један дио истине. *Ruskin.*

Најстарија умјетничка дјела, нама позната, јесу ликови животиња, истина врло груби, али и врло карактеристични, урезани или изрезани у костима или у јеленским роговима. По пећинама Француске, Њемачке, Енглеске, налазе се слични остаци првобитне умјетности заједно са другим примитивним алатима и остацима сисаваца, који су живили јамачно крајем гласијерне епохе; заједно са костима сјевернога јелена, медвједа и других животиња, који и дан данји живе у умјереним појасевима; најзад, заједно са костима од јелена, миришљавога овна, мамута и других животиња, који су

се повукли на сјевер, или их је сасвијем нестало. Смијемо се, држим, надати да ћемо, доцније, наћи и других цртежа и слика, који ће нам дати потпунија објашњења о обичајима и правилима наших предака из тога доба.

Послије ових старина, по реду старости, долазе вајарски и сликарски радови на гробовима и по храмовима старога Мисира и Асирије.

Ове слике и скулптуре из давних времена, сматране као умјетничка дјела, и ако су несавршена, ипак су врло чудновата и пуна израза. Један владалац ријетко је, у ствари, стасом већи од својим војника,

али на сликама, које представљају махом битке, он стасом надвишава своје војнике. Не треба сметнути с ума да, у старо вријеме, владари и војсковође узимаху живога учешћа у свима борбама. Омирове приче у томе погледу личе на слике из живота Мисираца и Асираца. Гледаоцу, ма и најобичнијем, најприје пада у очи краљ, вође, побједилац; он види и борбу и болове и муке рањеника, непријатеља у бјежању, град у коме се сакрио и спасао. А данас, на сликама које представљају битке, радња је мање јасна, неизвјежбано око види, бар у почетку, само црвенило и дим.

Ма да ове слике из прастарих времена немају љепоту доцнијих и садањих слика, ипак, признати морамо, да нису без величине и нарочито племенитости.

Када Деметријус¹⁾ нападе град Род, Протоген, сликар родски, бјеше започео своју слику Острво Јелугос. Деметријус не освоји град, вели Плиније, из бојазни да у општем пламену и слика не изгори; јер се град могао заузети само тако, ако га запали са све четири стране. Како то није могао, он је више волио сачувати слику, него остати побједилац. Протоген је имао своју радионицу изван града, близу непријатељскога ратнога стана, у једноме врту; у њу је долазио свакога дана из града да, уз вику непријатеља, довршава започете слике. Једном га изведоше пред цара Деметријуса, па кад га овај упита од куда му те смјелости да ради, тако рећи, у непријатељскоме стану, он одговори без устезања: „Јер знам, да ти водиш рат противу града, а не противу умјетности.“

Кад Грчка пропаде, повуче собом и умјетност, која је све до XIII. вијека чамила. А од тада, управо од Чимабуе²⁾; па до данас, умјетност је само напредовала.

Умјетност је неоспорно један од најчистијих и најзвишенијих елемената људске среће. Њоме се кроз очи ствара ум, а кроз овај око. Умјетност уљепшава живот оним чим сунце колорише цвијеће.

¹⁾ Деметријус I, цар македонски, 295. прије Христовога рођења, познати освајач.

²⁾ Сликари флорентински.

У умјетности, вели Рускин, рука, глава и људско срце чине једну цјелину. Али умјетност не служи само томе да се њоме разонодимо; њу не треба учити у слободним часовима, нити за то што се нема шта боље радити.

Славна дјела, производи дугога испитивања и рада, сматрана су свуда, на Истоку и на Западу, као творевина мађије.

Да човјек умјетником постане није довољно само учити и радити; али без тога двога, нико не постаде то. У умјетности два пута два не чини четири; скуп малих ствари неће, у умјетности, створити једну велику.

Често се каже да је задатак умјетности да се допадне. Ово није тачно. С правом би се онда могло рећи и за добру библиотеку, да служи за украс кући.

Умјетност је у надмоћности над природом, јер уноси у себе један нов елеменат, човјечански, који је у извјесноме погледу, узвишенији од природе. Ако узмете човјека, вели Платон, онаквога каквога је природа створила, и, ако га упоредите са другим, каквога је умјетник начинио, дјело природе биће увијек мање лијепо, јер је и умјетност много коректнија од природе.

Бакон, у своме дјелу Напредак наука, говори о свијету, који стоји далеко испод душе, за то што су човјечијем уму потребни и импозантнија величина, и стварније лијепе особине, и потпунија разноврсност од оне коју налазимо у природи.

Из пјесама знамо да је Прометеј направио тако лијепу стату-у, да је богиња Минерва обећала, чим ју је видјела, донијети и дати с неба Прометеју све што затражи и тиме начини стату-у савршеном. Прометеј замоли да га Минерва поведе са собом на небо, да сâм потражи што још дјелу његовоме треба. Минерва му испуни жељу. Прометеј, видећи да је на небу све у ватри, понесе једну небесну варницу и њоме оживи свој рукотвор.

Подражавање је средство, али не циљ умјетности. Анектода о сликарима Зеуксису и Паразијусу, несумњиво је лијепа, али

варати људе и тице циљ је и сувише фриволна према узвишеноме задатку умјетности! Подражавати *Илијаду*, вели др. Јунг, није подражавати Омиру, и ако стоји, како тврди Сер Џ. Рејнолдс, да што умјетник више изучава природу, све се више приближава правоме и апсолутном идеалу умјетности.

Умјетност се мора служити подједнако стварањем и копирањем. Идеалу без стварности не достаје живота, али стварност без идеала, вели Виктор Кузен, нема љепоте. Њих двоје треба да се удруже. То је једини начин да се створи нешто савршено лијепо. Њепота је апсолутни идеал, а не проста копија несавршене природе.

Композиција је један од најважнијих елемената за слику. Џ. Ринолде нам је, у два примјера, показао, како је оно што окружује једно лице у стању измијенити цијелу слику. Тинторето је, у једној својој слици, узео Микел Анџеловог Самеона за Јупитера, давши му, мјесто магареће вилице, у десну руку гром и муњу, и метнувши му код ногу орла. Други је примјер још бољи. Тицијан је са једнога свога Сикстинске Капеле у Риму, прекопирао један лик, који представља Бога како дијели свјетлост од таме. Тај лик дао је једноме рањеном генералу за слику која представља битку код Кадора.

Не треба сметнути с ума, да је умјетнику задатак да формира — ствара око, а не да га обмањује; да мора тежити и обраћати се прије људској души него очима. Они који воле љепоту наћи ће је свуда гдје је буде.

И ако Шекспир вели:

„Позлаћивати злато, сликати перунику,
Додавати мирис љубичици,
Глачати огледало, и дати нову ниансу
Дџи, или, запаљеном свијећом,
Хтјети увеличати свјетлост сунчеву,
То је и сувишна и смијешна раскош“, —

ипак све што сјаје није злато, све цвијеће нема боје перунике, па је слободно и бирати и нешто представљати.

Лијепо, добро и истинито, вели Кузен, облици су бесконачности; у лијепоме, доброме и истинитоме ми волимо бесконачно. Љубав према бесконачном крије се у љу-

бави према његовим облицима. Да је бесконачно оно што ми тражимо у лијепоме, доброме и истинитоме, доказ је то што нам облици доброга, истинитога и лијепога нијесу довољни. Умјетник није задовољан својим најљепшим дјелима; он тежи нечему узвишенијем.

Понекад се вели да представљање каквога предјела у слици није истинито. Па шта је онда истина? Је ли истина: репродуковати онај утисак, који смо добили од нечега? Ако је тако, онда нека се покуша направити, по сјећању, једна група планина, па ће се одмах наћи да су оне планине на слици, коју имате у глави, много више и стрменитије, равнице дубље и уже, него што су у ствари; дакле, слика која би била истинита у толико, што не би дала исти утисак, који даје природа.

Умјетност је, вели Гете, названа умјетношћу баш за то, што није природа.

Није довољно само изабрати један лијеп изглед, па њега сликати. Умјетник не смије бити само добар прецртач; нешто узвишеније и суптилније потребно је њему; он мора стварати, или бар умјети исто тако добро тумачити као и снимати.

Турнер никада није хтио копирати само, па ма предјео био најљепши: он је или мијењао мјесто или уклањао брегове.

Један племић, жељан да види модел по коме Гидо Рени сликаше оне лијепе женске главе, дође сликару, и умоли га да му покаже свој модел. Рени намјести преда се свога помагача, једну велику људину, и стаде сликати дивну главу Магдаленину. — Драги грофе, рече он, лијепи и чисти идеал треба да је у глави; а модел може бити какав хоћете.

Сликајући Арханђела Михаила у капуцинској цркви у Риму, Гидо је жалио: „што нема крила да узлети до раја и да се у њему нагледа савршених облика и љепоте духова, по којима би и своје Арханђелу дао љепоту; али, кад се не могах винута тако далеко, а опет на земљи не нађох му равна, ја га пођох тражити у ономе идеалу од љепоте, који сам у својој глави о њему створио“.

Наука се, колико јој то допуштају ограничене моћи људске, стара да репродукује позитивна факта, истина, без украса, али искрено, не водећи рачуна о времену и мјесту. Ради овога она наилази на велике и мучне препреке. Умјетност, напротив мора тражити једну особиту црту оригинала, да би дала жив утисак.

Умјетност нам донекле, пружа куд и камо јачу, живљу и јаснију импресију каквог непознатог предјела, него ли ма какви опис. У књижевности је стијена стијена, а у сликарству она мора бити или од гранита или од лискуна, али не ма каква стијена.

Умјетници су одавна признали потребу учења анатомије, па је она по умјетничким академијама и предавана, а изучавање осталих природних наука постало је потребно тек од скоро.

До данас се писало и о сликарству, и о вајарству и о неимарству. Према томе овдје није од потребе исписивати које од њих већих заслуга има.

Неимарство пружа не само велико и интензивно задовољство, него оставља утисак нечега идеалнога и надчовечанског.

Г-ђа Стаел рекла је, да јој неимарство личи на „залеђену музику“, а каква лијепа саборна црква на „мисао у камену“, чији су прозори провидни зидови дивних боја.

Корецио је казао: да пјесници ријечи-ма сликају, а остали умјетници кроз своја дјела говоре. Ови пошљедњи су много срећнији, јер један поглед на њихово дјело, слику или стату-у, даће вам много јаснију и живљу идеју онога што се хтјело, него ли што би један пјесник био у стању дугим списом то постићи.

Поред тога сликарство, вајарство и неимарство имају ту особиту црту, што за његово разумијевање није потребно знање страних језика, њих могу разумјети сви образовани народи. Поред тога, и са практичнога гледишта, сликарство у ширем смислу боље је. У једном говору своје Фредерик Лајтзе обраћа пажњу слушаоцима да треба с дана на дан све више изучавати сликарство, ако

се мисли да благостање у земљи цвјета; јер се, вели он, супарништво Енглеског и других народа на пољу индустрије, које се у неким гранама ове, претвара у праву борбу за живот, не преноси више на каквоћу материјала и солидност израде, већ нарочито на умјетнички укус и љепоту цртежа.

Највећа услуга, коју умјетност може учинити човјеку, јесте не само да му дадне моћи да искаже своје најплеменитије тежње него и да дисциплинише своје емоције.

Умјетност и наука су двије сестре, или боље брат и сестра. Задаћа умјетности, донекле, личи на задатак женин. Она је позвана прије да живот украси љепотом, а рад претвори у радост, него ли да узима удјела у мучној борби живота.

У науци очекујемо увијек напредак, што је и природно, али не и у умјетности, међутим, Џ. Рејнолдс тврди с убјеђењем да ће у будућности умјетност толики напредак учинити „да ће најљепша слика данашња изгледати као дјело каквога почетника“, можемо се надати да ће у тој мјери учинити напредак и наша моћ за уживањем у сликама. Неко је рекао да пјесник мора стварати укус за своја дјела; донекле се ово може примијенити на све умјетности.

Данашњи су умјетници измакли од својих претходника само у томе, што ми, преко њих умијемо интензивније гледати и осјећати љепоте природе.

Прије Турнера, мени се тако чини, сликање предјела, па баш и код најславнијих умјетника, стајало је далеко ниже од сликања ликова. Џ. Рејнолдс прича за Генсбуру-а да је на своме столу правио модел предјела од истуцана камена, сувих трава и комадића од огледала, па са тога модела „сликао, увећавао и стварао стијење, дрвље, воду.“ Он спори мудрост оваквог поступању, и вели: „ја остављам позванијим од себе да цијене то“; и, најзад, он никоме не препоручује ову методу, коју сматра прије као судбоносну него ли као корисну.

На слици *Сејкс и Алцион* од Вилзона, који је по тврђењу Кунингхема, са Генсбуру-ом

оснивач школе пејзажиста, — дворац је насликан по једној чаши за пиво, а стијена по једноме комаду сира. По другој једној версији ова је слика продана за ћупу пива и комад сира. Макар која од ових версија била тачна, јасно је да у то доба нијесу биле на цијени много слике, које су представљале предјеле.

До скоро се мислило врло рђаво о сликама на којима су представљани предјели планински. Као дио је сваки је дијелио Таци-тово мишљење, који вели: „нађите ми тога, који би оставио Азију, Африку или Италију, па отишао у Германију, ту земљу без љепоте, сива неба и меланхоничнога изгледа.

Занимљиво ће бити саопштити овдје, шта је др. Бити писао крајем прошлога вијека, у своме нарочитоме дјелу *Истина, Појезија и Музика*: „*Highlands* су, вели он, врло меланхоничнога изгледа. То су дуги низови планина, покривени сивим папратом; пусте и уске долине, пуне провала, у које се слијевају бујице; земља је неплодна, а клима жалосна; једном ријечи, већи дио Скотске нити има лијепих њива нити пашњака. Свуда се чује само шуморење таласева, који се крше о обале залива и језера, а са њиме тужно завијање вјетра које чудно звучи у овим усамљеним предјелима препуним одјека, стијена и пећина. Човјеку је мучно представити себи како изгледа чудан и страشان овај предјео према мјесечини; они неодређени облици бацају као неку сјенку на уобразиљу.“

И сам Голдсмит сматрао је овај предјео као страشان и ужасан. Џонсон вели, да је најљепше мјесто за свакога Скота „велики пут који води у Енглеску“, па не треба вјеровати да је могао рећи за циновски пут: „требало би да га видите, али немојте тога ради ићи тамо“.

Госпођа Стајел је тврдила да би јој пријатније било пјешачити пет стотина миља до каквог умнога човјека, него ли отворити свој прозор и видјети напољски залив.

Али нијесу само предјели бивали те судбине, и градови су бивали презирани. Бурке је тврдио за лијепу старинску варош Стон-

хенг „да јој ни положај ни споменици нијесу вриједни пажње“.

У извјесним приликама рђав предјео може врло штетно утицати на нервни систем. За Дон Кихота се лијепо каже, да је њему ум пореметила прије монотоније нормандиских провинција, него ли читање романа.

Љубав према природи не потиче само из умјетности. Ова и наука учили су нас видјети љепоту онога, што нас окружава.

Умјетност нас учи гледати. Има стотину лица, која умију говорити за једно које умије мислити; а има их хиљаду, која умију мислити за једно које умије гледати. Видјети нешто чисто и јасно, то је и појесија, и профетија и религија... Сјетимо се да се величина умјетности састоји у овоме прво, у искреном и интензивном разумијевању природних факата; друго, у распореду тих факата нашим умом, тако, да они буду и корисни, и занимљиви и лијепи за свакога онога, који их гледа. Велика умјетност само се може поредити са племенитим и поштеним животом, јер, док обичан човјек не види ништа јасно нити умије гледати око себе, па га понесе собом бујица и несавладљива сила ствари, које он није хтио или није могао разумјети, — дотле уман човјек, гледајући све ствари, како треба, и испитујући их добро, улази са њима плако, опрезно и мирно у борбу са њима и постаје, захваљујући својој интелигенцији и вољи, активни и важни агенат у борбу добра против зла.¹⁾

Надајмо се да ће у овоме правцу учинити нови напредак, да ће бити пронађене нове љепоте и задовољства за оне, који ће послуже нас доћи; ми их не можемо цијенити и једва ако их можемо замислити.

Кад се данас, и у најмањој колиби, сретамо са каквим умјетничким предметом (сликом, фотографијом, статуом,) онда се, без претјеривања рећи, да ће, ако умјетност доприноси срећи живота, то у будућности бити у много јачој мјери

J. M. J.

¹⁾ Ruskin.

ДЕНИЗА

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА, НАКИСАО

АЛЕКСАНДАР ДИМА СИН

с пишчевим допуштењем превео с француског

Милан Вл. Ђорђевић.

(СВРШЕТАК)

ЧЕТВРТА ПОЈАВА.

Исти, Марта,
доцније *Госпођа од Тозета.*

Марта.

Госпођа од Тозета поручује ми да хоће са мном овде да говори?

Андрија.

Да, и ево ти је у сусрет.

(Госпођа од Тозета улази.)

Марта.

Изгледаш врло узбуђен.

Андрија.

И јесам узбуђен.

Марта.

Је ли због мене?

Андрија.

Да, мало, али ја ти праштам. Немам право да будем сувише строг. Говори с госпођом од Тозета. А ви, драги Тувнене, будите тако добри да присуствујете том разговору.

(Изађе.)

ПЕТА ПОЈАВА.

Госпођа од Тозета, Марта, Тувнен,
доцније *Дениза, Брисо, Госпођа Брисо,*
Андрија.

Марта.

Шта желите?

Госпођа од Тозета.

Пређимо одмах на ствар. Кад је већ све решено, шта имам да вам кријем?! Драго дете, брак, који сам толико желела, не може се, на моју несрећу, закључити.

Марта.

Господин од Тозета узима натраг своју реч?

Госпођа од Тозета.

Ви сте рекли Фернану, а он ми је то поновио, да га више никад видети нећете, ако вам једном не каже истину, ма о чему било.

Марта.

Тако је.

Госпођа од Тозета.

Ну дакле, он је мало час отпутовао и ви га више нећете видети.

Марта.

А у чему ме је преварио?

Госпођа од Тозета.

Није имао право, као што је мислио, да собом располаже.

Марта.

Како то да човек у годинама господина од Тозета не зна, да ли има право, да собом располаже? Према томе мој брат ме није преварио, драга госпођо, кад ми је казао, та је господин ваш син непоштен човек.

Госпођа од Тозета.

Марто!

Марта.

Али, госпођо, све су то врло озбиљне ствари. Није у питању само част господина од Тозета, који је од овога минута за мене мртав, у питању је моја част и ви ми дугујете објашњење. Претпостављам да је господин ваш син дао своју реч некој другој личности пре него мени.

Госпођа од Тозета.

Да.

Марта.

Којој?

Госпођа од Тозета.

Госпођици Брисо.

Марта.

Зашто сте ми, дакле, говорили да је се чувам. А како су наједанпут искреле те обавезе, о којима до сад нико није говорио?

Госпођа од Тозета.

Дениза их је саопштила.

Марта.

Кад?

Госпођа од Тозета.

О томе не знам ништа.

Тувнен.

Онда, госпођице, кад је господин од Бардана јавио госпођици Брисо да је дао вашу руку господину од Тозета.

Марта.

Мој брат беше пристао на тај брак?

Госпођа од Тозета.

Да.

Марта.

Зашто тако брзо, кад је из почетка био одсудно противан?

Тувнен.

Зато што му је без сумње милије било, видевши да сте тако одлучни, да вам уштеди саблазан, којом сте му били запретили.

Марта.

Истина је, хоћаш учинити ту саблазан! Па видевши то госпођица Брисо изнела је своја права.

Госпођа од Тозета.

Да.

Тувнен.

Извините, госпођо, није тако текла ствар. Госпођица Брисо само је саопштила господину од Бардана да господин од Тозета, који се обавезао према њој много више него што је се могао обавезати према госпођици

од Бардана, ниједну од својих обавеза, за које је јамчио својом чашћу, није испунио без сумње зато што госпођица Брисо није имала новаца.

Госпођа од Тозета.

Мени су те обавезе биле непознате.

Тувнен.

Што вам је допустило да не пристанете да се њих двоје узму.

Марта.

У кратко?

Тувнен.

У кратко, господин Брисо дознавши за те обавезе, које су њему биле још мање познате него госпођи од Тозета, захтевао је да господин од Тозета узме његову ћер.

Марта.

И господин од Тозета узима Денизу?

Тувнен.

Кроз три недеље.

Марта.

А где је господин од Тозета?

Тувнен.

Мало час је отпутовао у Париз.

Марта.

А Дениза?

Тувнен.

Она полази кроз који тренут.

Марта.

С оцем и с мајком?

Тувнен.

Само с мајком.

Марта.

А ви госпођо?

Госпођа од Тозета.

После овог разговора казаћу вам збогом.

Марта.

И отићи ћете с Денизом?

Тувнен.

Не, ја пратим те госпође.

Марта.

Све то пре ручка. Међутим то је била згодна прилика да сви заједно ручамо, да пијемо једни другима у здравље и да објавимо ту изненадну веридбу суседима, који вечерас код нас ручају и због који сам ја и остала. А мој брат? Шта је с њим у свему томе?

Тувнен.

Он полази са мном у Одесу.

Марта.

А ја?

Тувнен.

Ви ћете поћи с нама, госпођице, ако желите да видите јужну Русију, која је одиста занимљива, или ћете се вратити у манастир, ако вам се тај пут не допада.

Марта.

И то је све?

Тувнен.

И то је све.

Марта.

Очевидно има нешто што ми не кажете.

Тувнен.

Очевидно.

Марта.

И што ми нећете казати.

Тувнен.

Вероватно.

Марта.

Зато што сам девојка и што има ствари, које девојкама не треба рећи. Али за мене бисте могли учинити узузетак, пошто сам ја девојка, која је баш данас урадила нешто што није требало да уради. На моју срећу на то су ме други наговорили а још је време да спречим несрећу коју свуд око себе осећам. Где је мој брат?

Тувнен.

Ту је. Да нећете да говорите и са госпођицом Брисо пре него што пође?

Марта.

Хоћу. И с њеним оцем и с њеном мајком.

Тувнен (излазећи.)

Тако те хоћу, мала.

(Уђе у собу у којој је Андрија.)

Марта (приступивши госпођи од Тозета.)

Ви знате, госпођо, да сте ви криви што сам рђаво оценила, увредила је претила девојци, која ме је волела и која се за мене жртвује, то је очевидно, јер она ми је у напред рекла да ће ме спасти ма је то стало живота па и части чак. Много сте скривили. Не знам да ли сте ви навикли на грижу савести, али ја је нећу. Можете рећи господину вашем сину да је слободан. Дениза и ја враћамо му реч коју нам је обема дао био. Нек иде одавде! Господин Тувнен наћи ће му какво место далеко од Француске, далеко и од Европе. Побринуће се он за то. (Андрији који је за то време ушао приступивши му.) Прашташ ми, је ли? Разуме се то је лудо било. Из претеране стеге прешла сам у претерану слободу; то ће проћи. (Дениза улази; њена мајка иде на неколико корака за њом; Брисо ће мало доцније ући на друга врата. Денизи.) А сад ходи дер ти овамо. (Рекавши то ухвати је за руке и доведе је напред на позорницу.) Тако је, очи су ти црвене, сва си бледа. Дршћеш, руке ти горе. Сирото ти срце бије да те угуши. Да те молим да ми опростиш, не би имала снаге да ми одговориш. И то сам ја, ја узрок свему. (Рукама је ухвати за главу и из свег срца је љуби.) Опрости! Опрости! Благосиљам те и обожавам те!

Тувнен

(који је за то време ушао и извео госпођу од Тозета.)

Тако те хоћу, мала, тако те хоћу.

Марта (Денизи.)

Мој брат, који те воли, неће да те узме зато што си волела једног другог човека. Али и ја сам већ во-

лела и баш истог човека кога и ти. Дакле смо обе подједнако криве, те тако ни мене нико неће узети, пошто Андрија тебе не узима. Помиримо се, драга моја, са судбином, брак није за нас створен. Имале смо истог заручника, који нас је обе преварио; сад нама ваља наћи другога, кога ћемо опет заједно моћи волети а који нас никад неће преварити. Ја знам где ћемо га наћи. (Андрији) Хтео си, драги мој Андрија, да видим свет пре него што се покалуђерим. Ну, дакле, видела сам га. Одиста није леп. За неколико месеци видела сам толико зла и сама сам толико зла учинила да хитам да се вратим у манастир, али нећу да се вратим сама. (Денизи) Хоћеш ли и ти самном у манастир, па да више из њега не изађемо?

Дениза

(Искрено и полетивши јој у наручја)

Хоћу, хоћу, хоћу.

Марша.

Онда је свршено. (Брисо-у) Драги господине Брисо, кад мој брат налази да господин од Тозета није мене достојан, како бих ја нашла да је достојан Денизе? Ја вам узимам вашу кћер, не можете ми је одрећи; уверавам вас да је нико не воли више од мене (Денизи) Пољуби оца и мајку па хајдемо.

(Дениза приђе своме оцу и клекне пред њим).

Брисо (дигући је).

Учинила си ми толико зла колико ми се год могло учинити. Али пошто те овај анђеоско ослобођава, ја те поверавам њему и праштам ти.

(Пољуби је плачући).

Дениза

(Љубећи најсрдачније госпођу Брисо)

Мама, мама! (Андрији) Не познајући живот ваша сестра, господине, мисли да је њена погрешка равна мојој.

Невино дете! Али она такође налази једино право решење, једино, које нам свима допушта наше достојанство и које нам не намеће жртве изнад наше снаге. Допустите да за часак остане у тој заблуди да има нешто да испашта; то обезоружава мог оца. Ја ћу вам је скоро вратити. Збогом, господине! Нека би дао Бог, кога ћу тако много молити за вас, да наиђете на ону, која ће имати милу задаћу да вас учини срећним. (Одлучно и ухвативши Марту за руку) А сад, сестро, хајдемо!

(Обе пођу вратима. У тренутку кад Дениза ступи на праг).

Андрија (викне)

Денизо . . .

(Дениза се окрене и чека)

Андрија (пружајући јој руке)

Не могу.

Дениза

(полети му у загрљај силно узвикнувши)

Ах!

(Чује се звонце у врту).

Марша.

Шта је то! Понферани долазе на ручак. Брзо, брзо, убришимо сузе! Баба би била сувише срећна кад би видела да смо плакали. (Брише сузе Денизи. Андрији) А ти иди да дочекаш твоје госте; нама више не требаш. (Денизи) А ти за гласовир па пјевај ако можеш.

Тувнен.

А манастир, госпођице?

Марша.

После Денизине свадбе.

(Приђе Брисо-у и пружи му чело).

Брисо (љубећи је)

Ох, дете моје! Нека би вам Бог дао толико среће колико ви сад учинисте добра.

(Очекујући долазак Понферанових све личности изгледају као и обично, Дениза седи за гласовиром као да свира, Марта држи у руци књигу, Тувнен говори с госпођом Брисо, а Брисо доводи у ред картије, које су на столу.)

Завеса пада.

К Р А Ј.

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа А. К. Толстоја.

С руског преводи Вукосава Иванишевића.

(НАСТАВАК)

Ко си ти? упита га један царедворац.

— Је ли ја? — рече он, па се мало осмјехну.

— Ко си ти? поновише му питање.

— А Митка! одговори он добродушно, и као чудећи се питању.

— „Хвала ти јуначе, рече му Морозов. — Хвала кад хоћеш да браниш правду. Ако побједиш, знаћу те наградити. Још ми није све разграбљено, хвала Милостивоме Богу, имам те чијем наградити!

Хомјак је видио Митку на Поганој Лужи, када му је тољагом коња убио, па мјесто да се на њега навали Митка пригњечи свога друга. Онда у боју није му Хомјак лице разгледао, а на Митки и нема ничега особитога, тако га Хомјак не позна.

— Чиме ћеш се бити? упита га један бојарин, јер Митка није имао ни оклопа ни оружја.

— Чиме, је ли? рече Митка и окрену се да упита гуслара за савјет. Али овај сигурно бјеше промијенио мјесто, јер га Митка нигдје не угледа.

— Добро — рече бојарин — узми оклоп и сабљу, па на посао!“ Донесоше му сву ратну опрему. Узалуд се Митка старао, да провуче руке кроз рукаве од оклопа — али неможе, па и сам калпак био му је тако узак, да се једва држао на врху његове велике главе. У новоме одијелу бјеше се Митка сасвим збунио, једнако се окрећаше десно и лијево, не би ли опазио гуслара. Гледајући га стаде се цар гласно смијати, затим опричници, па онда и сви гледаоци удрише у смијех.

— Шта се кесите? рече зловољно Митка — и без ваше ћу капетине и гвоздене кошуље ударити ено на онога! Он показа прстом на Хомјака и згули оклоп.

Опет свако у смијех.

— А чиме ћеш ударити? упита га бојарин. Митка се почеша по затиоку.

— Ја бих тољагу! отегну он.

— Ама какав је ово блесан? завикаше опричници. Откуда је? Зар ти, магарче, мислиш, да се ми као сељаци тољагама тучемо.

Али се цар радо забављаше Миткином спољашњошћу, па га не хтједе отјерати.

— Донесите му тољагу! рече он — нека се бије како зна. Хомјак се увриједи.

„Господаре, не допуштај сељаку да ме срамоти; — викну он. — До сада сам ти вјерно служио, али се са тољагама најесам био!

Цар бјеше врло расположен.

— Ти се бори са мачем — рече он — а овај како зна, по своме. Да видимо како ће сељак одбранити Морозова!

Донесоше неколике тољаге. Митка их прегледа, па се обрати право цару:

— А нема ли потврђе? упита он флегматично.

— Донесите му! нареди весело цар.

До мало се нађе у Миткинијем рукама огромна тољага, коју као од шале однекле извалише опричници.

— Је ли згодна? упита цар.

— Па ето — рече Митка — можда јест.“ Он је узе за један крај и махну њоме, ради пробе, по ваздуху тако снажно да их вјетар околу запухну и диже се прах као од вихора. „Види ђавола! зачудише се опричници.

— Стој, заповиједи цар Хомјаку, затим рече подругливо — да видим знаш ли се уклонити од сељачкога ударца.

Миткине стидљивости нестале. Он засука рукаве, плуну у шаке и стаде замахивати тољагом, гледајући Хомјака.

— Чујеш ти, држи се! рече он одлучно. Ја ћу ти дати дјевојке красти!“ Положај Хомјаков бјеше заиста тежак, према Миткиној снази и тољаги. Гледаоци му се стадоше подруживати, држећи Миткину страну. Цар гледаше са радозналошћу.

— Отпочињите бој! нареди он, кад виђе како се Хомјак колеба. Митка диже тољагу више главе и стаде је кружити у ваздуху, скачући на Хомјака. Узалуд се овај старао да дохвати Митку сабљом, доста му је само било уклањати се и извијати испод тољаге, која је шарала велике кругове по ваздуху. Митка је био неприступачан. На велику радост гледалаца и цареву забаву Хомјак се стаде повлачити натраг, мислећи једино о спасењу, а Митка продужаваше са међењом вјештином скакати и кружити тољагом.

— Ја ћу ти дати драгу ми красти! говораше он са све већом јарошћу, старајући се да дохвати Хомјака по глави, по ногама, куда било. Публика одобраваше усклицима.

— Тако! Тако! Брани Морозова, брани пракду!

Али Митка не мишљаше о Морозову.

Хоћеш ли ми драгу красти, а? подвикиваше он, замахујући и гоњајући Хомјака, који се испред њега савијаше на све стране. Многи ближи опричници морали су се сагињати да се спасу од тољаге. Наједанпут зачу се ударац, Хомјак одлети далеко и прући се по земљи. Сва пољана весело ускликну. Митка се одмах навали на Хомјака, и стаде га душићи.

— Доста! Доста! завикаше опричници.

— Господару: рече забринуто Маљута цару — Нареди да се овај ђаво ухвати. Хомјак је најбољи опричник.

— Хватајте блесана! завика цар — Опарите га врелом водом, али жива оставите!

Хомјака нађоше мртва, и док општа пажња бјеше обраћена на његово модро

лице, до Митке се нађе гуслар, дрмну га за лакат, и пришапта му:

— Хајде са мном, блесане! Бјежи док је глава на теби!

И обадвојица се изгубише у народу.

Глава XXXII.

КОРИЈЕН ВЈАЗЕМСКОГА.

Цар нареди, да зовну Морозова. Сва се пољана утиша, очекивали су, шта ће сада бити.

— Бојарине Дружина! рече свечано Јован, и диже се са свога мјеста — ти си се оправдао помоћу Божјега суда. Бог ти је помогао и уништио твога непријатеља, зато те и ја заборавити не могу. Без моје дозволе не одлази из Слободе. А сада доведите ми Вјаземскога!

Он му приђе и цар га мрко гледаше.

— Ато! — рече он — ти знаш, да се ја тврдо држим моје ријечи. Рекао сам да се онај, који буде побијеђен умртви. А твој се замјеник није одржао, Ато!

— Па што, — одговори одлучно Вјаземски — нареди нека ми главу одсијеку.

Цар се злобно осмјехну.

— Зар само то? Било би доста за изгубљен двобој, али ти ми одговараш за још једну ствар. Маљута, дај овамо онај коријен. Маљута му предаде онај гајтан са коријеном, што га је збацио са врата Вјаземски.

— А шта је ово? упита он, гледајући у очи Вјаземскоме.

Кнез хтјеле да одговара, али му цар не даде.

— Лукави рабу! — викну он тако грозно, да свакога прође језа — лукави рабу! Ја сам те себи приближио, ја сам те узвисио и наградио, а ти, шта си учинио? Ти си у своме нискоме и прљавоме срцу намислио, да мени до главе доћеш, мени, цару своме, зато ли си се у опричнике уписао? — Шта је опричина? продужи Јован гледајући по народу и дижући

глас да га сви чују. — Мене је Бог поставио над народом, над мојим виноградом, да га пазим и његујем. Бојари не хтједоше да мој виноград добро обрађују, и ја га предадох другијем раденицима. Ето то је опричина! Оне, које сам звао на пир не дођоше, и ја послах на раскршћа и пазаре, па позовнух сиромаше! И ово је опет опричина! Сада вас свију питам: шта је заслужио онај гост, који је дошао, али се није обукао у свечао одијело. У Светој Писму каже: „Свјазавши ему руке и нозе возмиуе его, и вверзмите у тму кромјешну: ту будеу плач и скрежет зубов.“

Свак са страхом слушаше ову евангелску причу из царевих уста, и очекиваше да чује судбину Вјаземскога. Ни један опричник не рече ни ријечи у његову корист. Само је Маљута био приправан на своју жртву, а Басманов ужи-

ваше, што је постигао жељену циљ. Вјаземски се не хтједе правдати, него до краја остаде тврд и поносит

— Одведите га! рече цар. — Биће кажњен исто као и они стари станичник, што се усудио да ми испод узглавља украде кључе од тамнице. А сада нека се врачар — млинар ухвати, веже и доведе у Слободу. О Боже велика је милост твоја — овдје Јован диже очи к небу — ти ћеш ме учувати од непријатељских злих намјера!

Затим он сједе на коња, и оде у двор, праћен опричницима.

— Опростите, ваша Свјетлости! рече подругљиво Маљута Вјаземскоме, и све заму натраг руке. Затим га опколи стража у одведе у тамницу.

Свјетина се шапућући стаде разилазити, а Црвена пољана остаде опет празна.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ СРПСКОГА НАРОДА

Подвележје и Подвелешци

— Географско-етнографска цртица —

— Саво Н. Семиз —

(СВРШЕТАК)

III.

Мушки носе шалваре од домаћег сукна обојене у модро, а низа њих су по неколика реда црвенога гајтана, што зову *декиши*, за тим џемадан или јечерму од црвене чохе, извезено црним зехом, а код богатијих златом. Испод тога носе кошуљу од нашега беза, што га купују по дућанима. Кошуља је широка, кратка и широкијех рукава без парамената (заруквица). Зими носе поврх тога кратки гуњац са рукавима од домаћег сукна, у црно обојена, а израђен је црвенијем гајтаном. Опасују се пасом који је откан од вуне

као повој, а зелено обојен. Поврх тога имаду кожни силах за којим носе нож, машице, мараму, кутију за духан, техару од коже за новце, а некада су носили и пушке. Главу им покрива бијела капица, а поврх ње је црвени фес, са мавеном дугом китом. Од ножнога чланка до кољена покривени су докољеницама, *шозлуцима*, који су од црвене чохе или од сукна у црвено обојена. На ногама носе чарапе, напршњаке, и опанке као и други сељаци по Херцеговини. Стари носе око главе црвени шал. Огрћу се гуњем као и други сељаци.

Женске носе дуге кошуље и гаће, а црвеним пругама ишаране ногавице. Поврх тога носе зими бијелу хаљину од сукна, а с приједа подугу прегачу од танкога сукна у црно обојену. Њу вежу преко хаљине те им уједно

служи као пџс. Љети носе поврх кошуље, мјесто хаљине јечерму, од домаћега сукна, те им покрива леђа и прси. На глави им је фес. Прекривене су по њему црвеном *асиулијом*, а по њојзи је бијели *јашимак* до очију. Косу боје у црно. Остављају дугачке солуфе, а плету се у плетеницу коју пусте низ леђа. У косу уплећу по четири на зеху нанизане пуце од сребра, те ово зову *уплешњак*. Овако су носиле и наше жене у првашње доба, али су сада то напустиле. Длане и нокте книју црвеном кном. У ушима носе дугачке менђуше. На ногама носе све као и мушки, само су им чарапи широки и дугачки до кољена. Богатије носе нанизане дукате по челу, а сиромашније носе жуте чандрљине и то зову *почелицом*.

IV.

Слабо су им се обичаји уздржали, јер им је много обичаја нова вјера искорјенила, а и осамљеност њихова од Христјана. Имају обичај, кад се жене, држе дјевојку невјенчану по три дана у кући па је онда вјенчају код кадије по мухамеданскоме обичају, и то овако: Младожења пошаље испред себе свједока, а тако исто и дјевојка, те дјевојкин свједок изјави пред кадијом да даје дјевојку за момка, а момков свједок да је узима, и онда они упишу неку своту новаца по њиховој вољи, што мора дати момак дјевојци ако је пусти. И то је *нићах*. Више пута свједоци привезу велики нићах којег младожења не може никада дати само да се не би распутили. Могу мушки држати и по це жена али нема таквих случајева. ије вјенчања наступи весеље, а и играње. Женске се фатају са мушким баш као и код чих. На бајрам се искупе амију у Свиначини, те

пошто отклањају, онда скачу, трче се, бацају се камена с рамена. После тога весеља разиђу се по кућама у богатијех људи у томе селу. Онај, код кога дођу, или који их позове, дужан их је погостити што може боље. Најпослије мора бити и *халва*, најомиљеније њихово јело. Пиће им је само вода и црна кава. Нијесу пјанци. — Ово им је налик на крсно име.

Догоди се да отму дјевојку и то на овај начин: ако се воли момак и дјевојка, а родитељи момкови нису вољни да он узме ону дјевојку, или родитељи дјевојкини нијесу ради да она пође за онога момка, тад им се не даду узети. Онда се они договоре, те на одређено мјесто у уговорени дан дође момак са неколико својих другова, који су приправни и на бој, те преведе дјевојку својој кући и вјенча је без знања њезиних родитеља.

Уз рамазан (пост) скупљају се на сијела, те се ту причају, а има их доста који знаду лијепо уз гусле и запјевати. То им је најомиљенија свирка. Скоро у свакој кући висе у прочељу српске јавор гусле.

Разликују се од других Мухамеданаца, што им се жене не крију и што се фатају у коло као и код православних. Радо играју црногорско коло.

Кад умре који богаташ, онда му за душу дијеле сиротињи или џамији.

Између себе тргују и то у размјену: који има доста жита, а нема кртоле, онда он даје жито за кртолу и т. д.

Ако се посваде двојица између себе, то онда настоје да их измире. Ту највишу улогу играју старци. У свакоме селу имаду по два најстарија и најмудрија човјека, које они јако поштују и за савјет питају, не само са своју корист него и за опћу. Без њихова знања ништа се у селу не ради. Они су и народни судци.

Највећи је морални преступак блудња, а најмањи лаж, те им није скоро ништа могуће вјеровати.

Радо гатају у плеће, а скоро сваки зна нешто казати из плећа. Доживе велику старост.

Једнога дана кад сам долазио међу њих нашао сам старца коме је било преко деведесет година, а још бијаше у доброј снази и врло лаган на ногама. Он ме провео кроз села и много ми причао. Његов отац, вели ми, да је живио преко сто година. Он ми је испричао како су добила имена поједина села. „Мој господине — вели — ево видиш како је кршевито наше Подвележје, а опет су овђен живила велика господа Херцегова па и банови. Ено чуо си за Бан-дô. То је село удолито, а у њему је живио бан, те се по њему и прозвало *Бан-дô*. Садио је веле и лозу, па се и сада нађе по која дивљака. Имао је и подруме, пивнице (избе). Не далеко Бан-дола је село Добрић. Оно се прозвало по некакву Добрилу што је онђе живио и био накав поглавар. Кружањ се зове за то што је сав дошао у круг, а село Шиповац по наквим Шиповцима. Него чуј што кажу за Свиначину: веле, у старо вријеме, били су у њојзи свињари Херцега Шћепана, а неко опет говори да су били свињари манастира Врача што јо био у Благајском пограђу, те се ено код оних развалина оно мјесто и сада зове Врач. Те по онијем свињарима прозвало се село Свиначина.

Е, мој господине, стара је свјетина, давно је овђен владао Херцег Шћепан!

— А знаш ли ми што год причати о Херцегу Шћепану? — наставих ја.

— Па вала ето нешто знам, чуо сам од стари људи, ће су причали, како је био ришћанин, па је владао цијелом Херцеговином, а хасли го-

воре, како је и он био наш човјек, Херцеговац. Била му је столица у Благају, ено му и сада узгор града у Благају. Онда се није ни знало за Мостар. Шта је био онда Мостар — мала касаба, — па је и сада остала она ријеч: „Шехер Благај, а касаба Мостар.“ Па говоре за Херцега како се више пута женио, а имао је више синова, те му се један потурчио и постао паша. Онда је навалио с војском на оца.

Кад је чуо Херцег да иде на њ син с војском, онда пошаље уходе у Бишину да виде има ли доста војске. Син му је био домишљан, те у вече заповједи да сваки војник наложи по десет ватара, баш на Грпку, више Невесиња. Кад су Херцегове уходе вићеле силу ватара, брже боље врате се и јаве Херцегу: „господару, на нас иђе силна војска, колико има ватара, да је за сваком ватром по један војник, било би их више него нас, а камо ли може бити да их има за сваком ватром и по десет.“ Онда се Херцег препаде па пусти град, а натовари сво благо на мазге, које наопако поткова, да сакрије траг, те веле да је тада побјегао у Дубровник. Тамо је оставио сво благо, а написао својом руком на капији Дубровачкој. „Прође Херцег и проћера благо.“ Пошље кад је тражио благо, нијесу му га дали Дубровчани него су га послали пред капију да чита шта је написао. Тако га преваре мудри Латини, те им оста сво Херцегово благо. Од тада се Дубровник обогатио.“

А има ли каквих споменика, да је овђе живјела његова господа?

„Како нема, мој господине, кад овуда свуђе има стећака и крстова. Ено ти на, управ за овом косом, у Свиначини — и уприје руком на запад — и на оној раскрсници има стећака и крстова. Оно се мјесто зове

Јагодно, а ондолен опет једна цигара духана па на Кобиљак под село Шиповац и ту их има много.“

Дођосмо у Кружањ под једну гомилу. Она се гомила зове *Заранова* вели ми он. — Говоре да је онђе хазна, те тако су некога вакта миши износили дукате. Једном је онђе неки чобан чувао овце, а миш изнесе дукат, па оде те изнесе и други па и трећи, а чобан је све гледао. Кад се чобан преге да узме оне дукате, а миш дотрча па их у уста и опет однесе у гомилу. Виђала се у њој и ватра.

— А шта причају, ко је слагао оне гомиле? — Оно су слагале виле. Јер њиха има двије врсте и то Планинских и Хумских, па се оне више пута бију, те оне слажу оно камење на хрпу, да им је припремљено кад се узбију.

Тако приповиједајући дођосмо и у Свинарину.

Свинарина је село, које не може човјека ништа занимати. Ту је неколико раштрканих камених кућа, а из далека се бијели џамија. И она има од султана берат — потврду — као посвету, да се може у петак клањати *џума*. Тако исто и она у Кружњу; обје су по једноме калупу озидане. Уз обје џамије имаду мејтефи, ће се уче ћеца у вече у вјери, а преко дана иду за хајваном.

Приспјесмо и на Јагодно. То мјесто лежи повише једне ограде на малој хумци. Свуда у наоколо на неколико мјеста има разбацаних четвороугоних од живца камена стећака. На њима има урезаних грбова, крстова, човјечијих слика и мјесец и звијезда. Ни на једноме не нађох натписа. Грбови су различити, као четвороугоно поље у квадрат, а испод њега одозгор доље по сриједи мач, а по самоме пољу из деснога горњега угла у доњи

лијеви угао урезана је трака или обратно. Неки су грбови само мач и звијезда, а неки опет четвороугони те је испод поља мач, а по сриједи, с десна на лијево, мало на косо по двије траке, повише трака је звијезда, а тако исто и испод трака.

У огради имаду два крста: један повелик, а други је мањи. Овај мањи је преваљен, а висок је 2 м. 30 цм. широк с пера на перо 71 цм. а дебео 40 цм. На њему нема ништа до ли три кола једно испод другог, а из средњег кола су крстићи на пера.

Други виши крст стоји узгор. Висок је 2 м. 50 цм. од земље, а широк с пера на перо 1 м. 20 цм. дебео је 60 цм. Ни на овоме нема натписа, само што су на средини три кола једно у другоме, а повише њих је полумјесец. На перима су у колу урезани крстићи.

Приповиједају, да су и овај крст били оборили турскога вакта, те како им је Бог дао болест, крупу, неролицу и сваку несрећу; док се по срећи усни наквој старој жени, да Бог казни народ за то, што су оборили онај крст. Она то каза у селу, и тога га часа опет дигосе узгор, те од тада нико задовољнији као они. Не би га данас нипошто оборили. Држе то као неку светињу и срећу у овоме селу. Чувају га и њиме се поносе.

Пошто сам то разгледао, упутих се даље на Кобиљак.

Ишао сам отолен цио сат хода, и ако ми је онај стари рекао, да нема него цигар духана, док дођох под село Шиповац. Ту имаду два бунара а зову се Кобиљаци. Један мањи, а други је виши. Овај виши има периферију 26 м. а повише њега је озидана стара чатрња.

Неколико корачаји отолен, на улици што води у село лежи по доста стећака и на њима урезаних грбова

и човјечијих слика, баш као и на Јагодну, сви без натписа.

Међу стећцима имаду три крста: Два мање оборена а трећи највиши је узгор и окренут истоку баш као и сви други крстови и стећци. Овај велики крст висок је над земљом 2 м., широк је с пера на перо 1 м., дебео 35 цм. Истесан је од живца камена. На њему имаде с обје стране изрезана по два мача, а пред њим је велика плоча. Дуга је 2 м. 15 цм. а широка 1 м. 60 цм.

Са лијеве стране на крсту испод пера има овај доста читљив натпис:

МАС ЛЕЖИ
С СИНОМ РА
ДИСАВОМ
МАС ЛЕ
ИЖЕ НА ГВОИ

ПЛЕМЕНИТОМ
ОКАИ КАМИ
И НЕНАД О
ТАЦ С ВЕЧНЕ
ПОМЕНИ
ПОСТАВИ
СИНД МОИ
ЖУПАНД
РАДАНД
И СИНД МД

Како се види из самога натписа, ту лежи жупан Радан са својим сином Радисавом, а овај камен, подигао му је отац Ненад за вјечну спомен.

Година није означена, али је сигурно прије пада Херцеговине 1483. год., јер су се по паду Херцеговине сви становници Подвележја истурчили, који су жалили оставити старо огњиште.

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

И опет о српским народним пјесмама. (Једна ријеч српским издав. књижарницама и штампаријама). У два пута од неки дан, осврнули смо се на случај у коме је највеће културно и патриотско друштво наше браће Хрвата поступило небратски и недостојно са српским народним пјесмама издајући их под своје. И, све да и није оне увијек свјеже ране која је задана српској књизи отимачином оних *једанаест хиљада* и 845 српских стихова који изиђоше у књизи *Хрв. Матице* под именом *Хрватских народних пјесала*, ми смо обвезани и приморани да се на ту исгу ствар осврћемо и даље и чешиће пута, у страху за сигурношћу оних умиљних српских ријечи што још звоне на српском огњишту са сјетних струна српскога гуслара.

Но овом приликом имамо нешто и да изјавимо.

У уредништву нашег листа има једна још неуграбљена збирка наших народних пјесала пуних 5000 стихова. Она ће да изиђе под именом: **Херце-**

говачки бисер, српске народне мухамеданске женске пјесме, скупио их Осман А. Ђикић. Наш вриједни скупљач и брат Мухамеданац, даровити млади пјесник Осман А. Ђикић ставио их је сад на расположење нашем уредништву. И сад се тражи издавач тој збирци пјесама. Пјесме су одиста прави херцеговачки бисер који се може мјерити са свијем досадашњијем издањима наших нар. стихова. Побилежени су вјешто, те се није окрнило ни једно зрице од оригиналне љепоте. У њима је сва она драг коју засебно од осталих српских пјесама има нарочито пјесма нашег народа у овим крајевима. Дивна романса, блага туга, тих жубор љубави, која пониче у грудима Српкиње дјевојке под топлим српским југом у усамљеним одајама и багчама на обалама дубоке и илаветне Неретве куд са шипком смоквом расту ђулови и пјевају булбули; загим онај диван израз који трепери у тој врсти наше појезије, све се то огледа у овој красној збирци. Млади пјесник — скупљач ухватио је онаке какве су и сад их је у намјери да преда свом народу и тиме *спасе од отимача*.

У прошлом броју саопћисмо једну жалосну истину како је најприје једна издавачка књижара (Поповића) која се зове *српска* одбила оваку понуду да их изда једног другог скупљача, а то исто што

је још жалосније, и *Српска Матица*. За то овим позивљемо јавно све српске издавачке књижарнице и штампарије да се изјасне: *која је од њих вољна да му уредништво Зоре уступи ову збирку пјесама, која је поред осталог знаменита још и с тога 1) што су то пјесме наших Мухамеданака и 2) што их издаје Мухамеданац.*

Позивљемо све уједно и све посебице. *Хонорар се не тражи никакав* и скупљач не ставља никојих других услова осим да књига изиђе под горњим натписом. По томе је зајамчено да издавач ако не може имати добитака не може ни губитака.

А издавачи наши обвезани су да оваке понуде примају. Као новчић на тас у цркви, тако су обвезани да дадну на оваку цијељ сви они, који се користе материјално српском књигом. С тога управљемо ово на њихово родољубље. Нека свака изда по једну оваку и оволику збирку пјесама, па је српском народу сачувано много и много, а да се то сачува, обраћамо се најприје на њих, — и ако ова понуда вриједи једнако и за наша културна друштва и задужбине које издају српске књиге.

Ко нам се јави и прими ову понуду, изнијећемо га с благодарношћу пред српски свијет. Ко нам се не јави не ће му ни мало служити на част, кад га не буде у списку оних, који се родољубиво одзивају нашем приједлогу ког држимо за потребна. Књижаре и штампарије наше воле да, поред личних обзира, истакну и своје обзире према српској књизи, своје пионирство српске ријечи и своју патриотску мисију у народу. Гдје тога и колико је тога, идемо да видимо и овај пут.

Ми чекамо њихове одговоре.

Римско јавно право од професора П. Вилемса превео је *Живко М. Милосављевић*, проф. Велике Школе и штампао у Биограду у држ. штампарији. Цијена 10 динара. У овој књизи је преглед правних прилика и свијех политичкијех установа римског царства од постанка Рима од Јустинијана.

Марија Сјуарат, несрећна кралица Шотландије роман *Егона Фелспера* имаћемо и на српскоме. Издазиће у свескама и са илустрацијама. Што ће убога српска књига стећи ово неопходно потребно дјело, ваља да будемо благодарни Браћи Поповићима. И ако одбијају скупљаче српских нар. пјесама и показује им пут у загребачку Матицу, они свој рад пуне тужним историјама о несрећним кралицама, које ће бити без сумње као и остало што имамо у познатим свескама и с илустрацијама. Она дјела

која се у других литература продају на килограме у нас имају издавача, а српске народне пјесме морају да мијењају вјеру, да се побугурају и похрваћују ако ће да виде бијела дана.

Женски заводи и клоостери. Позната управитељица вањаног биоградског завода за образовање одраслијих Српкиња, гђца Л. Сладојевићева написала је књигу под горњим натписом, у њој је ријеч о женским васпитним заводима у Вршцу, Ораовици, Темишвару, Ленцингену, Минхену, Цириху и Паризу, а описујући стање тијех завода и васпитање у њима родољубива списатељка показује пут којим ваља да иде васпитање српских кћери. Књига има 66 страна а цијена јој је 50 п. дин.

Православна Хришћанска Етика или наука о хришћанскоме моралу I. диоба од *Петра С. Протића*, професора Богословије. Књига је писана по најбољим француским и руским изворима, а намијењена богословима и свештеницима. Има 11 штампани табака, цијена 2½ динара. Добија се код писца у Биограду.

О болести желудца од Д-ра Ј. Боас-а берлинског професора — стручњака за болести желудца и цријева. Превео Др. *Ђока Ј. Николић*. општ. лекар у Биограду. Цијена 1 динар.

* * *

Ни једну од књига које набројасмо нијесмо примили на приказ, а приказали смо их само по својој дужности. Оне које добијемо никад не задржимо за своју библиотеку него их шаљемо књижевницима с молбом да их прикажу за наш лист краће или опширније. Кад смо тај суд добили ми смо га и донијели у рубрици — *Оцјене и прикази*, те је *Зора* била у стању до сад да у тој рубрици изнесе мишљења о многим нашим едицијама из разних области књижевности.

Али у шањању на приказ, наши издавачи не могу се похвалити својом готовошћу. Чуло се и од другијех листова а мора да се чује и од *Зоре* да је та околност често пута узрок што многа дјела прођу без оцјене, јер Уредништво сваког књижевног нашег листа неће бити ваљда обвезано још и да купује књиге за ту цијељ. Вијести које књиж. листови доносе једно по другом, помажу без сумње продавање тијех дјела. Ред је зато да и издавачи не шпекулирају тиме што је свако уредништво приморано да то јави својим читаоцима и кад им се дјела не шаљу. А то овим и молимо.

„ЗОРА“ ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВО ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ТАКЕ НА ЧИТАВО ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТШЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од пегит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљеговине.